

VÝCHOVNÁ PRÁCA V SLOVENSKEJ ARMÁDE V ZÁZEMÍ V ROKOCH 1939 – 1944

PETER ŠUMICHRAS T

ŠUMICHRAS T, Peter: Educational Work in Slovak Army in Rear Area in 1939 – 1944. *Vojenská história*, 6,2,2002, pp 26 – 51, Bratislava.

In the study the author focuses on the issues of educational work in the Slovak Army in 1939 – 1944 according to training years. He deals with directives for individual training years. He refers to the fact that the 1940 directive brings a qualitative change in comparison with the 1939 directive. These directives contain a detailed development of training process to provide a military educator with an opportunity of more deliberate procedure in implementation of tasks.

The author refers to the changes occurred from 1 October 1940 to 31 September 1941 in the education of a Slovak soldier. The military education was divided into military, ethical and physical training. Part of educational work was a systematic cultural and national education made through radio, period press, and talks with soldiers and lectures. Since the second half of 1941 the education of Slovak soldiers was marked with an active involvement of the Slovak Army in a field seizure against the Soviet Union. In this period it was stressed all the time that the Slovak Republic does not conduct a war against the brotherly Slavic nation but only against the hostile Bolshevik regime in order to protect culture and morality. The last training year in the Slovak Army may be considered the year 1943 – 1944, in its final period violently interrupted by the outbreak of the Slovak National Uprising (SNP).

Military History. Slovakia. World War II. Educational Work in Slovak Army in 1939 – 1944.

VZNIK SLOVENSKEJ ARMÁDY A POČIATKY VÝCHOVNEJ PRÁCE V JEJ RÁMCI

Dni ťažkostí a práce. Takto môžeme charakterizovať vznik slovenskej armády v marci 1939, keď spoločne s novým štátom vznikla aj samobytná slovenská armáda. Napriek skutočnosti, že prvá Slovenská republika sa konštituovala pod priamym diktátom a na podnet hitlerovského Nemecka, v období, ktoré možno bez zveličovania označiť ako jednu z najťažších kapitol spoločných dejín Čechov a Slovákov, v období plnom dezilúzií a ľudských tragédií po potupnom mníchovskom diktáte, bol vznik samostatnej slovenskej armády naplnením túžob predovšetkým časti dôstojníckeho a rotmajsterského zboru slovenskej národnosti zaniknutej čs. brannej moci.

Už pri výstavbe rodiacej sa slovenskej armády bolo zrejmé, že jej velenie využije vedomosti, znalosti a skúsenosti získané počas vojenskej služby v rámci čs. brannej moci nielen pri teoretickom a praktickom výcviku vojsk, ale aj pri výchove príslušníkov novej armády a tieto obohatiť o najnovšie poznatky získané počas študijných pobytov a ciest v Nemecku. Taktiež bolo zrejmé, že vojenské predpisy, smernice a nariadenia používané v predmníchovskej čs. bran-

nej moci nebudú v slovenskej armáde okamžite zrušené, ale iba umne prispôsobené „novým pomerom a slovenským požiadavkám.“¹

Viacerí z príslušníkov veliteľského zboru slovenskej armády už ako vojaci I. svetovej vojny na vlastnej koži poznali, že úspech, t. j. víťazstvo v boji nezaručuje len technická dokonalosť zbraní, kvantitatívna prevaha síl, prevaha palby a prostriedkov, ale že rozhodujúcim činiteľom je človek s jeho osobnostnými kvalitami. Z tohto dôvodu kladlo velenie slovenskej armády osobitný dôraz na mravnú, náboženskú, národnú, osvetovú a telesnú výchovu vojska, ktorú pokladalo za organickú a neoddeliteľnú súčasť vojenskej služby.

Tieto tvrdenia možno doložiť na základe štúdia Všeobecných smerníc pre výcvik v roku 1939, ktoré vydalo ministerstvo národnej obrany – Hlavné vojenské veliteľstvo už 20. júla 1939. Vo všeobecných nariadeniach týchto smerníc sa jednoznačne konštatovalo: „MNO vydáva týmto nariadením prvé smernice, ktoré majú za cieľ prispôbiť a usmerniť výcvik a výchovu vojsk armády novým pomerom a slovenským požiadavkám.“² Minister národnej obrany Slovenskej republiky gen. Ferdinand Čatloš v tomto základnom výcvikovom dokumente na rok 1939 uvádzal: „Upozorňujem, že tu uvedené nariadenia sú len všeobecné a nemôžu vyčerpať všetko dopodrobna. Doplňte preto vhodne tieto smernice podľa skúseností, ktoré ste vo Vašich oblastiach a posádkach učinili, tak však (,) aby príslušné zásady prenikli do celej armády až do posledného muža. Mravná výchova³ musí smerovať k tomu, aby celá armáda oduševnene, presvedčivo, čestne a hrdo plnila úlohy i tie najťažšie. V útoku drať sa dopredu s odvahou pohrdajúcou smrťou, v obrane neustúpiť a keď bude treba obetovať sa.“⁴

Za účelom naplnenia tohto obsahu boli v smerniciach stanovené nasledovné úlohy:

- a) do všetkých zložiek armády zaviesť „**železnú a uvedomelú disciplínu**“,
- b) vypestovať národnú hrdosť, lásku k otčine a národu slovenskému na najvyšší stupeň,
- c) prisne zakázať kritizovanie, politizovanie a náboženskú neznášanlivosť v armáde,
- d) vypestovať väčší zmysel pre úctu a oddanosť k predstaveným a pre zachovanie úradného tajomstva,
- e) vštepuvať pocit a povinnosť pre všeobecnú starostlivosť a výcvik s povedomím, že všetci plníme jednu úlohu – výstavbu armády a ochranu vlasti – na ktorom každý z nás musí brať primeranú účasť.⁵

¹V slovenskej armáde sa výchovná práca realizovala predovšetkým podľa nasledovných vojenských predpisov bývalej čs. brannej moci: *Š-III-1 Mravná výchova vojska, Š-III-2 Správa vojenských knihovní a čítární, Š-I-1, Š-II-3, Š-I-3b, Š-I-6b*, ako aj s príslušnými ustanoveniami predpisu A-I-1. Na základe toho, že niektoré z tém zahrnutých v základnom vojenskom predpise pre realizáciu mravnej výchovy vo vojsku, t. j. v predpise *Š-III-1 Mravná výchova vo vojsku* (vydaný v roku 1930), neboli využiteľné pre budovanie slovenskej armády a jej nového ducha vzhľadom na zásadné zmeny v politickom systéme a kultúrno-spoločenskom živote Slovenskej republiky po marci 1939, velenie slovenskej armády nariadilo vynechať tieto čísla tém: 10, 11, 12, 14, 15, 23, 24 a 25 uvedených v článku 56 citovaného predpisu. Išlo o témy: Vznik Československej republiky, jej časti, obyvateľstvo, poloha, znaky (č. 10), Kultúrny obrázok krajiny Českej (č. 11), Kultúrny obrázok krajiny Moravskosliezskej (č. 12), Prírodný a kultúrny prehľad Československej republiky (č. 14), Ústava Československej republiky (č. 15), Ján Žižka z Trocnova (č. 23), Československá účasť vo vojne (č. 24), Prezident Masaryk a jeho pomer k vojsku (č. 25) – bližšie VÚA-VHA AČR Praha, f. vojenských predpisov, Š-III-1 Mravná výchova vojska, MNO – Praha 1930, s. 15 – 16.

²VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, inv. č. 109, šk. 97, č. 201. 933/Dôv.3.výcv.1939/

³Realizácia mravnej výchovy vojakov, ktorá bola výchovou dospelých, disponujúcich už značnými životnými skúsenosťami, kladla na vojenských vychovávateľov zvýšené nároky. Vojenski vychovávatelia museli pri nej postupovať veľmi obozretné a mnohokrát doslova zápasili s chybami, ktoré sa vo výchove podriadených stali v čase pred ich nástupom na vojenskú službu.

⁴VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, inv. č. 109, šk. 97, č. 201. 933/Dôv.3.výcv.1939

⁵Tamže.

Výchovnej práci ako autonómnej a nezastupiteľnej zložke vojenského výcviku bola vo Všeobecných smerniciach pre výcvik v roku 1939 venovaná samostatná časť (VIII.). V nej bola rozpracovaná mravná, náboženská, národná, osvetová a telesná výchova vojska. Spracovateľ tohto dokumentu neopomenul ani taký zložitý problém tých čias, akým bol problém analfabetizmu vyskytujúceho sa u časti nastúpených nováčikov a do tohto dokumentu zásadného významu zapracoval aj vyučovanie negramotných.

Na odstránenie tohto neduhu, ktorý limitoval možnosti ďalšieho uplatnenia sa nováčikov v rámci zložitého armádneho mechanizmu, organizovali divízie v jednotlivých posádkach kurzy vyučovania negramotných príslušníkov armády. Táto úprimná snaha pomôcť občanovi vykonávajúcemu vojenskú službu zvládnuť písanie a čítanie a tým získať potrebnú ľudskú dôstojnosť, ako aj predpoklady pre ďalšie zvyšovanie všeobecného vzdelania pre občiansky život bola vo vtedajšej spoločnosti z pochopiteľných dôvodov hodnotená veľmi pozitívne.

O tom, akú dôležitosť a význam pripisoval výchovnej práci vo vojsku jej hlavný veliteľ armády a minister národnej obrany Slovenskej republiky gen. F. Čatloš, sám aktívny účastník prvej svetovej vojny, sa môžeme presvedčiť na základe nasledovných viet uvedených v časti VIII. Všeobecných smerníc: „... Veľký dôraz kladiem na národnú, náboženskú a mravnú výchovu vojska. Je organickou súčasťou vojenskej služby a preto venujte jej čo najstarostlivejšiu pozornosť. Majte na pamäti, že mravná sila a národná výchova vojska je najprednejšou podmienkou pre úspešný boj.“⁶ Ďalej zdôrazňoval: „Boj kladie na každého vojaka požiadavky vystupňované na najvyššiu mieru. Aby vojak vydržal napätie boja a prekonal slabosť, ktorú v ňom prebúdza pud sebazáchovy, musí mať dušu zocelenú citom povinnosti, obetavosti, vlastenectva a zmyslom pre česť.“⁷ Zároveň konštatoval, že mravná sila sa prejavuje disciplínou a vedomím povinnosti každého jednotlivca i celých jednotiek, pretože mravné sily sú tými silami, ktoré rozhodujú o výsledku boja, lebo konečné víťazstvo žnú len tí, ktorí v boji vytrvajú. Jednotky nie sú porazené vtedy, keď utrpeli straty, ale keď poklesli na duchu a samy sa pokladajú za porazené.

Podľa uvedených smerníc mala byť mravná a národná hodnota vojska „podopretá“ telesnou zdatnosťou každého príslušníka armády, pretože vojna a boj podrobujú telesné sily vojaka veľkej skúške neustálymi pochodmi, telesnou námahou, bdením a prácou v rôznych klimatických podmienkach v každom teréne a existenciou v nedostatočných životných podmienkach. Z tohto dôvodu mali velitelia pri každej príležitosti pestovať a zvyšovať telesnú výkonnosť a otužilosť zverených vojakov.

Pri výchove neopomenuli ani takú jej dôležitú súčasť, akou bola náboženská výchova. Opierajúc sa o poznanie minulosti, možno bez váhania konštatovať, že cielená náboženská výchova, ktorá vyvolávala náboženský zápal, splodila fanatického, nepremožiteľného a spoľahlivého bojovníka. Túto skutočnosť hodlalo pri výchove využiť aj velenie slovenskej armády kalkulujú s prirodzenou religioznosťou slovenského národa.

Napriek zložitej situácii spojenej s výstavbou novej armády, ktorá sa borila nielen s personálnymi, ale mnohokrát aj s neriešiteľnými materiálnymi problémami a nabitému programu bojovej prípravy, bola vo výcvikových smerniciach pre prednáškovú činnosť v rámci mravnej a národnej výchovy vyhradená jedna hodina týždenne.

O komplikovanej situácii, ktorá vládla v slovenskej armáde na počiatku jej zrodu, nám podáva plastický obraz nasledovné konštatovanie, ktoré sa objavilo vo Všeobecných smerniciach na výcvik v roku 1939 v časti I. Všeobecného nariadenia, bod 2: „... U jednotiek je veľký nedostatok dôstojníkov, rotmajstrov i poddôstojníkov. Útvaram /oddielom/ i stotninám velia väčšinou dôstojníci, ktorí takýmto jednotkám ešte nevelili a ktorí sú často bez skúseností. Sú nerozhodní, nesamostatní (zvlášte gázisti prevzatí do aktívnej služby zo zálohy), a i pri naj-

⁶Tamže.

⁷Tamže.

jednoduchších prípadoch predkladajú dopyty a žiadajú rozhodnutia svojich predstavených. Výcvik záložných dôstojníkov nie je na úrovni. Sú neenergickí, mäkkí, nevedia si získať a udržať patričnú autoritu. Okrem toho nie je im známa hospodárska a administratívna agenda u stotniny, hoci sa s nimi na miesta vel. stotnín počíta. Aspirantom chýba praktické školenie. **Výchova poddôstojníkov je nedostačujúca.** Dnešný poddôstojník nemá sebavedomia ani autority, tým menej pocit a vedomie zodpovednosti. Často bol povýšený len zo záľuby svojho predstaveného i bez potrebného školenia (ako ordonanc, pisár, podkoniak atď). Tyká si s mužstvom i v službe a jeho rozkazy nerešpektujú. Zväčša nemá vplyvu na mužstvo, pretože nemá nijakej zaručenej právomoci, ba často neuplatňuje ani právomoc, ktorú terajšie predpisy dávajú. Do dneška poddôstojníka predstavení podceňovali; často sa plietli zbytočne do jeho kompetencie (tak veliteľ útvaru i vyššej jednotky prehliadal nie ako občasnú kontrolu, ale systematicky, gombiky, klince, záchody, nohy, vlasy, prach a pod...).⁸

Napriek tomu, že tieto slová boli sformulované pred viac než 60-timi rokmi, je pozoruhodné, že uvedené nedostatky pretrvali doslova „veky“ a vyskytujú sa aj v jednotkách modernej Armády Slovenskej republiky smerujúcej do transatlantických bezpečnostných štruktúr.

Telesnej výchove vojska boli venované dve hodiny týždenne. Náboženská výchova sa podľa všeobecnej smernice mala vykonávať len občas, v súlade so špecifickými potrebami príslušného vojenského telesa. Jej realizátormi boli vojenský duchovní, ktorí pri svojej práci – pastoračnej činnosti postupovali podľa osobitných programov.⁹

V rámci ministerstva národnej obrany bola predpísaná služobná agenda viažuca sa k mravnej, národnej, osvetovej a telesnej výchove pridelená do pôsobnosti 4. oddelenia (oddelenie osvetové a propagačné) I. odboru – prezidiálneho. V rámci vyšších vojenských veliteľstiev (Trenčín, Banská Bystrica, Prešov) patrila do referátu príslušníkov 3. oddelenia štábu (oddelenie operačné a výcvikové).

Okrem určeného programu prednášok mravno-národnej, náboženskej a osvetovej výchovy vojaka mal vojenský vychovávateľ – predovšetkým však veliteľ roty ako najvýznamnejší výchovný činiteľ v procese výchovy príslušníkov slovenskej armády, využiť každú vhodnú príležitosť na to (napr. prestávky pri výcviku,¹⁰ pri pochodoch...), aby svojich podriadených oboznámil s historickými a inými pamiatkami v okolí materskej posádky. Pri tejto činnosti mal nadviazať so svojimi podriadenými kontakt, aby bližšie spoznal zverených ľudí ako neopakovateľné a jedinečné individuá. Podľa poznania ich rodinných pomerov, svetonázorového a národnostného zmysľania, osobnostných a charakterových kvalít mal prispôbovať svoj cieľový výchovný vplyv. Pôsobenie veliteľa roty ako hlavného výchovného činiteľa v procese vý-

⁸Tamže.

⁹Od 1. 10. 1939 sa duchovná služba v rámci slovenskej armády rozdeľovala na duchovnú službu katolícku a duchovnú službu evanjelickú. Najvyšším vedúcim orgánom vojenského duchovenstva bol prednosta vojenskej duchovnej správy katolíckej pri MNO. V rámci jednotlivých vyšších veliteľstiev so sídlom v Trenčíne, Banskej Bystrici a Prešove viedli duchovnú službu určení prednostovia duchovnej služby (do 30. 9. 1939 katolícki duchovní správcovia, resp. evanjelickí duchovní správcovia). Oblasť pôsobnosti (regionálna pôsobnosť) jednotlivých prednostov duchovnej služby vyšších veliteľstiev boli totožné s príslušnými oblasťami týchto veliteľstiev. Na zabezpečenie duchovnej služby evanjelickej bolo zriadené systematizované miesto prednostu vojenskej duchovnej správy evanjelickej a. v. pri MNO. V rámci vyšších veliteľstiev v Trenčíne, Banskej Bystrici a Prešove boli zriadené vojenské kňazské stanice. Jurisdikčný obvod týchto vojenských evanjelických kňazských staníc bol zhodný s oblasťou príslušného vyššieho veliteľstva – VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1939, č. 201.541/dôv.1.org.1939

V rámci slovenskej armády vykonávali vojenský duchovní tieto odborné činnosti: a) služby Božie a vysluhovanie sviatostí, b) kázne a mravne výchovné prednášky, c) vedenie matiek, d) dôstojné pochovávanie mŕtvych v mieri a vo vojne – bližšie KRÁSNA, A.: Duchovná správa. In: *Kalendár slovenského vojska 1943*. MNO SR – Bratislava 1943, s. 161.

¹⁰Podľa článku 70 predpisu Š-III-1 Mravná výchova vojska: „O cvičeniach, kedy vojak prichádza do krajov neznámych, má sa mu (ak je na to čas) dostať poučenia o okolí, o jeho zvláštnostiach a pamätihodnostiach. Veliteľ nemá dopustiť, aby sa vojak pohyboval v kraji tupo a bez záujmu. Vojak sa má naučiť všimnúť si svojho okolia; tak sa buď u neho taktiež účinná láska k vlasti a utvrdzuje sa autorita veliteľa.“ – bližšie VÚA-VHA AČR Praha, f. vojenských predpisov, Š-III-1 Mravná výchova vojska, MNO – Praha 1930, s. 17.

chovy vojaka bolo aj v tomto období podmienené jeho spoločenským postavením s presne danými povinnosťami a právami, jeho odbornou pripravenosťou ako vojenského vychovávateľa a vzťahom podriadených vojakov k osobe veliteľa.¹¹

Výchovný proces nemal byť ukončený ani v čase po zamestnaní. Tento proces mal byť nepretržitý a cieľavedomý a mravná, národná, náboženská a osvetová výchova mala ďalej účelne pokračovať v mimoslužobnom čase vo vojenských zátišiach, ktoré sa mali zhmotniť do „ohniska“ kultúrnej práce v armáde. Vojenské zátišia sa mali stať nenahraditeľným prostriedkom na plnenie úloh výchovnej práce vo vojsku. Z tohto dôvodu mal každý vojenský útvar slovenskej armády disponovať riadne fungujúcim vojenským zátiším, ktoré by vojakovi poskytovalo okrem možnosti lacného nákupu vybraného tovaru aj možnosť rozptýlenia po zamestnaní. Súčasne malo vojakom aspoň čiastočne pomôcť uspokojiť ich kultúrne potreby a nahradiť im domovy.¹²

Súčasťou vojenských zátiší boli vojenské knižnice, z ktorých boli na základe nariadenia osobitného výnosu Ministerstva národnej obrany Slovenskej republiky čis. 12.226/prez. 1939 po náležitom posúdení vyradené „nevhodné“ knihy, ktoré sa obsahom nehodili pre vtedajšie „heroické“ časy a nemohli byť nápomocné pri budovaní novej armády a jej ducha. Ich miesto zaujali síce knižné tituly, ktoré zodpovedali vtedajšiemu smerovaniu samostatnej Slovenskej republiky a jej armády. Dopĺňovanie vojenských knižníc novými knihami sa vykonávalo priebežne a knižné tituly sa nakupovali na základe zoznamu, ktorý spracovala knižničná komisia pracujúca pri ministerstve národnej obrany.

O spôsobe a zmysle „čistenia“ vojenských knižníc slovenskej armády si môžeme vytvoriť plastický obraz na základe obsahu dobového propagandistického článku z pera npor. pech. Jána Doránskeho príslušníka ministerstva národnej obrany pod názvom „Čistíme vojenské knižnice“, ktorý bol opublikovaný v roku 1940 v sedemnástom čísle časopisu Slovenské vojsko na s. 279: „Ba veru čistíme dôkladne, vojensky. Dobrej knihe patrí čestné miesto v slovenskom živote. Pomocou dobre volenej a ešte lepšie rozširovanej knihy za československej éry šírila sa vnútorná cholera, ktorá mala podlomiť národné sily. Po zlej knihe ostala hlboká stopa, lebo zlá kniha zväčša úspešne útočí na slabšie stránky málo uvedomelého človeka. Iba vítať môžeme nemilosrdnú, ale rozumnú čistku vo verejných knižniciach. Vychovateľská činnosť vo vojsku nemôže sa zaoberať bez dobrej knihy. Vo vojenských knižniciach musia byť len dobré knihy a vojak sa musí spriatelíť len s takou knihou, ktorá mu pomôže stať sa čestným, sebedovomým mužom, dobrým občanom štátu a obetavým ochrancom jeho hodnôt....Prehliadka vojenských kníh nás presvedčila o tom, že slovenský vojak mal byť otrávený. Boli to zákerné výstrely na dušu slovenského človeka. Všetko, čo je nám dnes sväté a vždy bolo sväté, naše tradície, morálka, náboženstvo, malo byť vyvrátené z koreňa. Preto teraz, usporiadajúc vojenské knižnice, nemohli sme urobiť nič užitočnejšieho, ako zakázať vypožičiavanie českých kníh do tých čias, kým nevyberieme niekoľko dobrých českých kníh a nedoplníme nimi knižnice. Ukázalo sa, že je to práca oveľa ľahšia, ako urobiť index zakázaných českých kníh. Po vylúčení tých slovenských kníh, ktoré sa dostali na index v slovenskom štáte, ostalo dobrých slovenských kníh, bohužiaľ, málo. A vojak musí čítať. Donedávna šarapatili po kasárňach agenti, ktorí mali na to staré povolenia, a natískali pozostatky z braku starých čias, drahé knihy, robené na kopyto sta-

¹¹OBERUČ, J.: Miesto učiteľovej osobnosti v systéme výchovy. In: Zborník z vojensko-vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej 25. októbra 2000 vo VA v Liptovskom Mikuláši pod názvom Učiteľ vojenskej vysokej a strednej školy. SÚTR VA – Liptovský Mikuláš 2000. s. 7 – 8.

¹²Podľa článku 49 predpisu Š-III-1 Mravná výchova vojska, podnet na vznik vojenských zátiší dala prirodzená túžba vojakov po zmene prostredia po celodennom zamestnaní. „Zdravé“ prostredie vojenského zátišia malo za úlohu chrániť vojaka, aby vo voľnej chvíli neupadal do takého prostredia a spoločnosti, ktorá by mala neblahý vplyv na jeho mravné a telesné hodnoty, súčasne mala zvyšovať tieto hodnoty, dať vojakovi príležitosť na sebavzdelávanie a ušľachtilú zábavu, naučiť ho prežívať voľný čas na svoj prospech a nie na vlastnú škodu – bližšie VÚA-VHA AČR Praha, f. vojenských predpisov, Š-III-1 Mravná výchova vojska, MNO – Praha 1930, s. 14.

rej, zahrnutej ideológie. Týmto sa zakázal prístup do vojenských zátiší a výber kníh pre ne prevzala na seba knižničná komisia pri ministerstve národnej obrany. Táto komisia vydáva teraz zátiším zoznamy starostlivo vybraných kníh, aby sa knižnice len podľa týchto zoznamov doplňovali...“Mýlil by sa, kto by si myslel, že vojaci nečítajú. Čítajú a veľmi radi čítajú. V budúcnosti, dúfame, pre knihu bude ešte väčšie pochopenie, lebo školy a predvojenský život musí v chlapoch zveľaďiť lásku k čítanému slovu tak, aby po príchode do kasární sami hľadali a žiadali dobrú knihu. Vojenská služba je len článkom vo výchovnom reťazi národa. S telesnou kultúrou ruka v ruke ide aj duchovná kultúra. Len v spojení oboch týchto kultúr je budúcnosť nového slovenského človeka. Vojak, dokonale vycvičený v zbrani, bez ducha, ktorý dáva tejto jeho zdatnosti sväté posvätenie, nikdy nebude celým vojakom. Vojak musí poznať a milovať to, čo má brániť. Z knihy musí čerpať aj ponaučenie pre mimovojenský život. Dnes pojem vychovávať znamená ešte prevychovávať, ale na pochode sú nové generácie a tie bude treba už len vychovávať. To je naša radosť z budúcnosti a to je aj naša povinnosť: pripraviť pôdu tým nepokazeným, budúcim chlapom v kasární. Výchova je celá v našich rukách a chlapí, ktorí vyjdú z našich rúk, budú niešť pečať toho, čo poctivého a kladného je v nás.“¹³

Skutočnosťou však je, že v počiatočných fázach existencie slovenskej armády napriek prejavenej úsiliu a doslova „svätému“ nadšeniu zainteresovaných príslušníkov armády, niektoré z jej vojenských jednotiek nedisponovali vojenskými zátišiami, v rámci ktorých by boli zriadené vojenské knižnice. Lenže velenie týchto jednotiek sa s problémom neuspokojovalo a stanoveným služobným postupom žiadalo uviesť tento nevyhovujúci stav do súladu s platnými vojenskými predpismi a nariadeniami.

O tom, že riešenie ani takýchto, na prvý pohľad jednoduchých problémov, nebolo v tomto období existencie slovenskej armády jednoduché, hovorí aj to, že ešte v roku 1941 nedisponovalo vhodnou vojenskou knižnicou niekoľko vojenských jednotiek. Ako príklad môžeme uviesť letku I a leteckú rotu vzdušných zbraní dislokovaných na letisku Zvolen (neskôr Tri Duby).¹⁴

ROZVOJ VÝCHOVNEJ PRÁCE VO VOJSKU VO VÝCVIKOVOM ROKU 1940

Už výsledky prvého výcvikového roku 1939 ukázali, že stanovený plán výchovy sa nerealizoval v plnej miere. Vo výcvikových smerniciach na rok 1940 sa konštatovalo, že výchova a výcvik – predovšetkým aktívnych poddôstojníkov neboli dostačujúce. Tento jav sa pocíťoval ako jednoznačné negatívum, pretože len kvalitný a po všetkých stránkach odborne pripravený poddôstojnícky zbor mohol účinne navodiť „želateľný stupeň detailného výcviku, potrebnej disciplíny, poriadku a morálky mužstva v armáde“.¹⁵

V tomto kontexte sa osobitne zdôrazňovala potreba postaviť poddôstojníkov na „veliteľské nohy“, vychovávať ich k zodpovednosti, požadovať od nich sebavedomie, primeranú samostatnosť a veliteľskú činnosť, a to nielen taktickú (pri cvičeniach), ale najmä v kasárenskom živote a v každodennom zamestnaní.

Oproti obsahu Všeobecných smerníc pre výcvik v roku 1939 však možno už vo výcvikových smerniciach na rok 1940 badať kvalitatívny posun. Samotný výchovný proces bol v týchto výcvikových smerniciach rozpracovaný detailnejšie a vojenskému vychovávateľovi dával premyslenejší postup na realizáciu stanovených úloh.

¹³DORÁNSKY, J.: Čistíme vojenské knižnice. In: Slovenské vojsko č. 17/1940. s. 279

¹⁴VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1941, šk. 119, č. 57.844/Dôv. 1941

¹⁵VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, inv. č. 109, šk. 97, č. 212.692/Dôv.3.odd.výcv.1939

Podľa tohto dokumentu bola výchovná práca rozdelená do týchto blokov:

- A) mravná, národná, náboženská a osvetová výchova vo vojsku,¹⁶
- B) telesná a športová výchova vo vojsku,¹⁷
- C) kurzy negramotných,
- D) vojenské odborné knižnice,
- E) knižnice vojenských zátiší,
- F) vojenské zátišia.¹⁸

Podľa uvedených smerníc sa vo výcvikovom roku 1940 realizovala prednášková činnosť v rámci mravnej, národnej a osvetovej výchovy dvakrát týždenne, a to v utorok a vo štvrtok.

Utorňajší blok prednášok tvorilo tridsaťdva určených tém z rôznych oblastí života. (Príloha 1 a).

Druhý blok prednášok, ktorí spracovali príslušníci duchovnej správy slovenského ministerstva národnej obrany, sa vojakom prednášal každý štvrtok (Príloha 1 b). V tomto bloku prednášok poslucháči dostávali základné informácie o dávnej aj novodobej histórii viažucej sa k Slovensku a Slovákom, zo zemepisu Slovenska, zdravotvedy a národohospodárstva. Rovnako sa nezabudlo ani na praktické precvičenie písania, čítania a počítania.

Štvrtkové zamestnania boli zakončené počúvaním programu vojenského rozhlasu – tzv. vojenské rozhlasové polhodinky.¹⁹

Samotnú prednáškovú činnosť viedli organickí velitelia jednotiek (rôl), resp. určení prednášajúci. Ich povinnosťou bolo svedomito sa na prednášky pripraviť. Pri konkrétnej prednáš-

---

¹⁶Podľa dokumentu zásadného významu pod názvom „Veliteľská právomoc a pôsobnosť vo vojsku“, ktorý platil od 1. 10. 1940, osvetovú a kultúrnu činnosť v slovenskej armáde týmto dňom spravovalo 5. oddelenie štábu MNO (kultúrne a propagačné oddelenie), ktoré bolo neskôr včlenené do Vojenskej propagandy MNO-HVV – bližšie VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. 167.000/dôv. org.1940.

Realizáciu náboženskej, mravnej, duchovnej a národnej výchovu vo vojsku usmerňovala duchovná správa MNO-VS – bližšie VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. 167.000/dôv. org.1940. (Príloha 4 – Pôsobnosť duchovnej správy MNO-VS, 4 a/ prednostu duchovnej správy katolíckej, 4 b/ duchovnej správy slovenskej a nemeckej evanjelickej, c/ duchovnej správy nemeckej evanjelickej.

¹⁷Vrcholným funkcionárom slovenskej armády, ktorý riadil telesnú a športovú výchovu vo vojsku po odbornej stránke, bol telovýchovný referent pri MNO, ktorý bol od 1. 10. 1940 zaradený do školského a výcvikového referátu štábu MNO. V rámci svojej pôsobnosti zodpovedal za organizovanie, odborné vedenie a dozor nad realizáciou telesnej a športovej výchovy vo vojsku – bližšie VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. 167.000/dôv. org.1940.

¹⁸VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, inv. č. 109, šk. 97, č. 212.692/Dôv.3.odd. výcv.1939.

¹⁹Prvou pripravovanou a vysielanou reláciou vojenského oddelenia Slovenského rozhlasu bola relácia pod názvom Vojenské správy (neskôr Správy pre vojsko), ktorá sa stala prirodzenou súčasťou denného programu. Bola určená pre príslušníkov armády, ktorí sa nachádzali v zázemí, resp. v kasárňach, ale obľubu si získala aj u civilných zamestnancov armády. Vojenské správy pripravovali a poslucháčom zásadne poskytovali príslušníci slovenskej armády. Vysielanie tejto relácie sa spravídla začínalo heslom dňa, ktoré bolo vybrané z vystúpení vedúcich osobností štátu a armády. Po ňom sa referovalo o posledných frontových udalostiach tak, ako to prinášali úradné frontové správy a komentáre. Nasledovali aktuálne informácie o slovenskej armáde, ktoré zaoberali príslušní redaktori z jednotlivých vojenských posádk. Po nich nasledoval komentár k vnútropolitickým udalostiam, ktoré súviseli s armádnymi realitami. Vo vysielaní zaznievali aj citáty z článkov venovaných armáde, ako aj pochvalné reakcie obyvateľstva na činnosť armády (počas frontového nasadenia reakcie na hrdinské činy slovenských vojakov). Redaktori armádneho vysielania neopomenili poslucháčom priblížiť ani kultúrno-zábavné podujatia organizované armádou pri príležitosti rôznych výročí, spomienkových, resp. charitatívnych stretnutí ... Posledná časť Vojenských správ bola venovaná armádnemu športu a vysielanie relácie ukončil vojenský pochod. Program zohrával dôležitú úlohu pri výchove slovenského vojaka, pretože ho informoval o najdôležitejších a najaktuálnejších udalostiach, týkajúcich sa jeho služby v brannej moci, pôsobil na jeho národné povedomie a umne dopĺňal národnú a osvetovú výchovu vojska – bližšie NIŽŇANSKÝ, J.: K dejinám vojenskej žurnalistiky. VITA MO SR – Bratislava 1997. s. 32 – 33.

kovej činnosti mali voliť jednoduchý a všetkým poslucháčom zrozumiteľný štýl. Súčasne ich prejav mal byť živý a problematiku mali poslucháčom priblížiť aj názorným spôsobom. Odporúčal sa priamy dialóg medzi vojenským vychovávateľom a vychovávaným.

Rovnako, ako to bolo uvedené v smerniciach na výcvik v roku 1939, mal vojenský vychovávateľ – predovšetkým veliteľ roty, aj v roku 1940 okrem pevného programu prednášok mravno-národnej, náboženskej a osvetovej výchovy vojaka využiť každú vhodnú príležitosť (napr. prestávky pri výcviku, pri pochodoch...), aby svojich podriadených oboznámil s históriou materskej posádky. Pri tejto činnosti mal nadväzovať so svojimi podriadenými kontakt, aby ich bližšie spoznal. Na základe hlbšieho oboznámenia sa s ich rodinnými pomermi, svetonázorovou orientáciou, národnostným cítením, osobnostnými a charakterovými kvalitami mal prispôbovať svoje výchovné pôsobenie.

Vo výcvikových smerniciach na rok 1940, v časti VIII., bolo opätovne zdôrazňované, že výchovný proces nemá byť ukončený v čase po zamestnaní. Tento proces nemal byť umelo prerhnutý a mravná, národná, náboženská, osvetová, telesná a športová výchova mala ďalej účelne a cielené pokračovať vo vojenských zátišiach.

Agendu mravnej, národnej a osvetovej výchovy v rámci divízií ponechalo velenie slovenskej armády naďalej v pôsobnosti 3. oddelenia štábu divízií.²⁰

Osobitnú náboženskú výchovu, ako aj príslušnú písomnú agendu spojenú s jej realizáciou viedli podľa požiadaviek velenia vojenský duchovní v súlade s osobitnými programami, ktoré schvaľovali: duchovná správa ministerstva národnej obrany a veliteľia príslušných divízií, v ktorých pôsobnosti pracovali.

V roku 1940 boli ciele mravnej, národnej, náboženskej a osvetovej výchovy v slovenskej armáde postavené takto:

1. zavedenie železnej a uvedomelej disciplíny do všetkých zložiek,
2. vypestovanie národnej hrdosti, lásky k vlasti a slovenskému národu na najvyšší stupeň,
3. vypestovanie zmyslu pre úctu a oddanosť predstaveným v najvyššej možnej miere,
4. nepripustenie kritizovania, politizovania a náboženskej neznášanlivosti v armáde,
5. vypestovanie zmyslu pre zachovanie úradného tajomstva,
6. prerodenie duše vojaka tak, aby sa cítil nerozlučnou čiastkou armádneho celku, ktorý je povolaný plniť najvznešenejšiu úlohu: ubrániť celistvosť a slobodu národa.²¹

V porovnaní s obsahom smernice pre výcvik a výchovu v predchádzajúcom roku možno konštatovať, že okrem bodu 6 zostali ciele výchovy vojska v roku 1940 takmer identické. V bode 6 citovaných smerníc sa však už od vojenského vychovávateľa žiadalo, aby zámerným pôsobením prerodil dušu zvereného vojaka tak, aby sa cítil nerozlučnou čiastkou armádneho celku, ktorý je povolaný plniť najvznešenejšiu úlohu každého vojaka slovenskej armády: „ubrániť celistvosť a slobodu národa“.

Ani v obsahu výcvikových smerníc na rok 1940 nebola opomenutá problematika telesnej a športovej výchovy vo vojsku. V smerniciach sa zdôrazňovalo, že vojenský vychovávateľ – veliteľ musí mať na zreteli skutočnosť, že telesná zdatnosť väčšiny nováčikov je vplyvom ich civilného zamestnania jednostranná, t. j. že nováčikovia majú vyvinutejšie len tie skupiny svalstva, ktoré sa počas výkonu civilného zamestnania najviac namáhali. Z tohto dôvodu sú spravidla neobratní a nešikovní. Spracovateľ smernice túto pohybovú a telesnú jednostrannosť, resp. disproporciu odporúčal odstrániť počas ranných polhodínok, prostých cvičení a pri poľnom telocviku, so zdôvodnením, že armáda potrebuje vojaka všestranne telesne zdatného a pohyblivého.

²⁰VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, inv. č. 109, šk. 97, č. 212.692/Dôv.3. odd.výcv. 1939.

²¹Tamže.

Telesnej a športovej výchove vo vojsku boli vyhradené dve hodiny týždenne. Okrem toho sa mali vojaci zapájať do telesnej a športovej výchovy aj v mimoslužobnom čase v rámci vojenských zátiší.

Problematika výchovnej práce sa však neobjavovala len v armádných smerniciach a nariadeniach. Napríklad v šiestom čísle časopisu Slovenské vojsko z 15. marca 1940 sa čitateľom v článku „Na cestu do druhého roku“ prihovril aj prezident Slovenskej republiky Dr. Jozef Tiso. Vo svojom príhovore zdôraznil: „...Nielen chlebom, i slovom božím živý je človek! Nielen cvičením, i duchom musí byť živý náš slovenský vojak! V kultúrnom a duševnom snažení nášho vojska vidím uplatňovať sa tieto zásady. V zdravom tele zdravý duch. Som si istý, že aj náš vojak bude pri cieľavedomej práci zdravý v obojakom zmysle. Technika a taktika bez ducha je železom bez života, je materiálom bez pohybu a zámernického kormidla. Duch kresťanský, národný a vlastenecký nech prekvitá i vo vašej kultúrnej činnosti. Rozum, založený a vedený na princípe bohabojnom, opravdovom (skutočnom) a nešpekulatívnom, prehriaty šľachetnosťou i čistotou zraku a skutku, nech spravuje vaše pestovanie duševných hodnôt obrancov štátu.“²²

Prezident republiky v príhovore ďalej vyzdvihol: „Charakterom našej armády je jej mravná hodnota, ktorá sa nikdy nebude prejavovať v ohrožovaní mieru, ale v svojom výchovnom príspevku, ktorým sa pričíní pestovať štátotvorné povedomie v národe, vypestovať ducha obeťavosti najvyššieho stupňa. Pod týmto zorným uhlom a pod dojmom obetí v marci a septembri minulého roku pri obrane štátnych hraníc pozeráme na prvý rok zrodu tvorivého usilovania. Slovenská armáda, ako každá iná armáda je prostriedkom obrany nedotknuteľnosti hraníc Slovenskej republiky, ochrancom prirodzených práv slovenského národa na svojský život. Ako špeciálnu známku zmyslu slovenskej armády som určil, že má byť školou, v ktorej skrze každoročných nováčkov vychováva sa národ k národnej disciplíne, chlapskej tvrdošti v plnení svojho povolania k dočviliľnej presnosti. Slovenská armáda je teda školou cti a statočnosti v každom životnom prejave. Je potrebné, aby sme si zmysel národného ducha slovenského konkrétne uvedomili a tak si konkrétne ujasnili povinnosti z neho plynúce pre prítomnosť i budúcnosť národa. Ak sa tak stane a podarí sa nám všetko toto preliať do srdca a myslí vojakov, tak s hrdosťou budeme pozeráť na mladú slovenskú armádu ako na najdôležitejšieho výchovného a mravného činiteľa v národe, ktorý nielen uchováva dedičstvo otcov, ale zabezpečí aj to, čo sa doteraz samotným jej pričinením a spoluprácou v slovenskom štátnom, politickom a hospodárskom živote vybudovalo.“²³

Už pri prvom oboznámení s obsahom príhovoru prezidenta Slovenskej republiky je zjavné, že bol pripravený v súlade s obsahom tej časti výcvikových smerníc, ktoré sa týkali výchovnej práce vo vojsku. Vystúpenie prezidenta republiky vystihovalo základné ciele, ako aj celkové smerovanie výchovnej práce vo vojsku.

Slovenská armáda, resp. jej velitelia a vojenský duchovní mali vychovať z občanov Slovenskej republiky, ktorí nastúpili výkon vojenskej služby, hrdých obrancov svojej vlasti, prešľaknutých duchom kresťanstva, s hlbokým národným a vlasteneckým cítením. Vojenská služba ich mala zušľachtiť, zoceliť, naučiť národnej disciplíne a presnosti – jednoducho z nich mala urobiť tvrdých a odhodlaných obrancov a budovateľov svojej otčiny. V tomto duchu bola vojenská služba ponímaná ako škola života, ako „pokračovacia škola“, ktorá mala za úlohu ďalej vzdelávať svojich občanov. V tomto kontexte možno chápať časť príhovoru za prínosnú.

Vzhľadom na zachovanie objektívnosti však treba poukázať aj na tú časť príhovoru, v ktorej hovorí o charaktere armády a jej mravnej hodnote. Podľa jeho slov sa slovenská armáda nemala nikdy podieľať na ohrožovaní mieru a mala byť prostriedkom zabezpečenia nedot-

²²TISO, J.: Na cestu do druhého roku. In: Slovenské vojsko č. 6/1940. s. 81.

²³Tamže. s. 81 – 82.

knuteľnosti hraníc Slovenska. Lenže realita bola celkom odlišná. Zapojenie slovenského expedičného armádneho zboru ako spojenca hitlerovského Nemecka do vojny proti Poľsku v septembri 1939 a neskoršiu aktívnu účasť na poľnom ťažení proti ZSSR v rokoch 1941 – 1943 nemožno chápať ináč ako hrubé porušenie týchto jasne formulovaných zásad, podľa ktorých nemala noha slovenského vojaka ako príslušníka okupačnej armády nikdy vstúpiť na územie iného zvrchovaného štátu.

ZMENY VO VÝCHOVE SLOVENSKEHO VOJAKA V ROKOCH 1940 – 1941

Vo výcvikovom roku 1940 – 1941 sa v rámci slovenskej armády v porovnaní s predchádzajúcim rokom zásadne zmenil systém plánovania výcvikového roku. Výcvikový rok sa po prvýkrát nestotožňoval s kalendárnym rokom, ale trval od 1. októbra 1940 do 31. septembra 1941.

Vychádzajúc zo smerníc pre výcvik a výchovu v roku 1940 – 1941 – zimné obdobie, ktoré boli spracované v súlade s pokynmi veliteľstva armády č. 166.906/Dôv.štáb.1940, možno konštatovať, že v týchto smerniciach sa po prvý raz dôraznejšie poukazyvalo na jednoznačnú potrebu usmernenia výcviku a výchovy podľa nemeckého vzoru. Taktiež niektoré úlohy výcviku a výchovy vojska uvedené v tejto smernici boli rozpracované podrobnejšie, resp. detailnejšie než v uplynulých rokoch. Táto skutočnosť bola zapríčinená tým, že v rámci slovenskej armády bol nedostatok súcich nemeckých predpisov, resp. ich slovenských prekladov, ktoré mali slúžiť pri výcviku a výchove vojsk.

Obsah smernice mal do určitej miery nahradiť nedostatok nemeckých vojenských predpisov, smerníc a nariadení, ktoré boli nevyhnutne potrebné pre zásadný kvalitatívny prerod procesu výcviku a výchovy príslušníkov slovenskej armády v súlade s odporúčaniami príslušníkov Nemeckej vojenskej misie.

Podľa veliteľa pozemného vojska gen. Alexandra Čunderlíka bola základom pre úspešné vedenie výcviku a výchovy zásada, že každý veliteľ musí sa pozeráť na stav úrovne svojho útvaru očami skutočnosti. Osobitne prízvukoval: „Načim si uvedomiť, že nie je možné výchovu od výcviku oddeliť a že obe zložky podmieňujú jedna druhú. Výcvik a výchova zahrňujú v sebe výcvik a výchovu dôstojníkov, aspirantov, poddôstojníkov z povolania, poddôstojníkov prez. služby a vojakov.“²⁴

Podľa smerníc veliteľstva 1. divízie pre výcvik a výchovu v roku 1940 – 41 sa vojenská výchova (chápaná v širšom zmysle slova) rozdeľovala na vojenský, mravný a telesný výcvik. Toto rozdelenie však bolo ponímané len didakticky, lebo tieto tri čiastky vojenskej výchovy boli úzko späté. V tejto súvislosti sa konštatovalo, že zle vycvičené vojsko, ak by bolo povzbudzované akýmkoľvek citom vlastenectva a bojovalo by za spravodlivý cieľ, nezachovalo by si dlho vysokú mravnú úroveň proti nepriateľovi, ktorého výcvik je vyšší a dokonalejší. Vojenský vychovávateľia boli upozorňovaní na to, že vojenský výcvik, mravná výchova a telesná výchova nepôsobia navzájom len v boji, t. j. v čase vojny, ale aj v období mieru. Veliteľ mal byť preniknutý zásadou, že najlepšia mravná výchova, ktorej účinok je najhlbší a najtrvalejší, je taká výchova, ktorou sa nepriamo dáva príklad svojim podriadeným spôsobom, akým vykonáva svoje funkčné povinnosti, a nie hodinami vyučovania, ktoré sú priamo venované mravnej výchove. Veliteľ mal byť spôsobom plnenia povinností a celým svojím životom vzorom pre svojich podriadených, a tým aj názorným príkladom vyústenia cielenej mravnej výchovy vo vojsku.

²⁴VHA Tmava, f. MNO SR 1939 – 1945. spisy dôverné 1941, inv. č. 217, šk. 171, č. 52.684/Dôv.I/2.1941

Výchova vojska bola rozpracovaná ako samostatná časť smerníc pod písmenom C). Cieľom výchovy vo výcvikovom roku 1940 – 41 bola potreba podložiť disciplínu: „...pevnými mravnými základmi, ktoré sú pochopiteľné a duševne prístupné i tomu duševne najzanebanejšiemu jednotlivcovi. Vychovávať všetkých tak, že budú chápať disciplínu ako cnosť a každú obeť, tedy i obeť života za samozrejmosť. Dnes je národná uvedomelosť, národné sebavedomie, ktoré nás musí všetkých spájať. Každý veliteľ musí využiť každej príležitosti, aby burcoval vhodným spôsobom národné sebavedomie svojich podriadených, hlavne mužstva, aby aj tých najposlednejších zainteresoval o národné otázky, dejiny, zemepis, aktuálne otázky politické a pod. Dôležitým predmetom výchovy a veliteľskej starostlivosti musí byť vedenie muža k obľube v telesnej čistote, čistote a poriadku na izbách, v kufríku, v maštali a všade tam, kde sa pohybuje k práci, vypestovať v mužstve zmysel pre šetrenie štátnym majetkom, či je to už zbraň, kôň, šatstvo, budovy, ich zariadenia a pod.“²⁵

Zostavovateľ tejto časti smerníc zdôraznil aj to, že: „Veľmi dobrým výchovným prostriedkom je viesť mužstvo k slušnej reči, netrpieť oplzlé a neslušné výrazy a pesničky, a utužovať kamarátsky duch a zmysel pre česť – k tomu slúžia hlavne rôzne konkrétne prípady.“²⁶

Veliteľom – vojenským vychovávateľom sa osobitne zdôrazňovalo: „Veliteľ a hlavne dôstojník musí stáť blízko k mužovi, lebo o pravej a trvalej hodnotnej disciplíne možno len tam hovoriť, kde mužstvo a velitelia cítia bezprostredne spoločné puto, t. j. vlasť, národ a povinnosti k týmto výsostným pojmom. Ten kto sa zrieka výchovy ako prostriedku disciplíny, stráca 90 % úspechu a nedostatočne koná svoju veliteľskú povinnosť.“²⁷

V súlade s pokynmi vydanými veliteľstvom pozemného vojska rozpracovali jednotlivé divízie smernice pre výcvik a výchovu v roku 1940 – 41 na podmienky a špecifiká svojich divízií. Môžeme konštatovať, že s porovnaním s výcvikovými smernicami z predchádzajúcich rokov tieto smernice otázky výchovy vojsk rozpracovali najpodrobnejšie. Jednoznačne sa tu apelovalo predovšetkým na dôstojnícky zbor, ktorý mal byť nositeľom základných myšlienok výchovy vojska. Doslova sa uvádzalo: „Bez nepoškvrnenej cti, vernosti, pevnej odhodlanosti, neúnavnej pracovitosti a disciplinovanosti dôstojníckeho zboru nebude ani dobrej výchovy u vojaka. Keď dôstojník, rotmajster a poddôstojník nedbá sám i na tie najnepatnejšie jeho povinnosti, nemôže a nevychová nikdy dobrého a slepo oddaného vojaka svojej vlasti, za ktorú je tento hotový obetovať kedykoľvek i svoj život. ...Vzorné chovanie... vojaka pred verejnosťou, vyvoláva neodškriepiteľnú úctu verejnosti a naopak chybné kroky jednotlivcov sú na škodu dobrého mena armády. ...Vštepujte si do myslí a srdca Vašich podriadených, že sme národnou slovenskou armádou a uvedomte si, že ďaleko viac účinkuje u podriadených, s ktorými pracujete, bezvadné a príkladné Vaše chovanie a životospráva, ako neustále napomínanie a tresty. ...Vedomosti vojaka zdokonaľujte tak, aby sa zdokonalili nie len v oboru jeho vymedzenej pôsobnosti, ale aby ste vychovávali vojaka pre jeho celý život, ako osožného, spohľadlivého a charakterného člena slovenskej pospolitosti.“²⁸

Napriek tomu, že uvedené myšlienky boli sformulované v čase existencie nedemokratického režimu Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945, ktorý bol osobitnou formou pravicovej diktatúry totalitného typu s výraznými fašistickými prvkami v oblasti politickej, mocensko-štátnej, ideologickej, exekutívnej, ako aj v ďalších oblastiach fungovania štátu, ich trvalú platnosť môžeme nájsť aj v dnešnej modernej demokratickej spoločnosti a Armáde Slovenskej republiky. Pretože slová, vojenským vychovávateľom – veliteľom, resp. dôstojníkom výchovy a kultúry akokoľvek umne sformulované a poslucháčom doslova brilantne podané,

²⁵Tamže.

²⁶Tamže.

²⁷Tamže.

²⁸Tamže.

bez adekvátneho naplnenia ich obsahu konkrétnymi činmi, nemajú žiadny praktický význam. Taktiež súčasní vojenský vychovávatelia musia vychovávať vojaka nielen ako špecialistu, ale predovšetkým ako osožného, spoľahlivého a charakterného člena demokratickej občianskej spoločnosti.

Podstata výchovného pôsobenia osobnosti vojenského vychovávateľa v tomto období bola a je zhodná so súčasnosťou v tom, že svojím vplyvom formovala osobnosť vychovávaného objektu – t. j. podriadeného vojaka. Pritom vojenský vychovávateľ – veliteľ nepôsobil výchovne len slovom, respektíve tými svojimi vlastnosťami, ktoré chcel sám uplatniť, ale hĺbkou celej svojej osobnosti. V tejto súvislosti je potrebné vidieť osobnosť vojenského vychovávateľa ako súrodý celok jeho vedomostí a spôsobilostí, osobných vlastností a spôsobu správania.

V súvislosti s uvedeným dobovým citátom nie je možné nevyzdvihnúť aj tú skutočnosť, že už vtedajší vojenský vychovávatelia si plne uvedomovali potrebu zdokonaľovať vedomosti vojaka tak, aby ho vychovávali pre celý svoj život ako osožného, spoľahlivého a charakterného člena slovenskej spoločnosti.

V tomto duchu musíme pozitívne hodnotiť aj úsilie velenia slovenskej armády, ktoré veliteľom plukov stanovovalo doslova ako „svätú povinnosť“ úlohu zjednotiť dôstojnícky zbor, vniesť doň pocit spolupatričnosti, a takto utvoriť základ pre históriu a tradície zverených slovenských plukov.

Podľa smerníc pre výchovu a výcvik z roku 1940 – 1941 si velitelia na všetkých stupňoch velenia, predovšetkým však dôstojníci, prostredníctvom sústavnej osvetovej a národnej výchovy ako súčasť výchovnej práce mali upevniť autoritu a súčasne získať úctu a dôveru svojich podriadených.

To mali docieľiť týmito prostriedkami výchovnej práce:

1. rozhlasom,
2. dobrou tlačou,
3. rozhovormi s vojakmi,
4. prednáškami,
5. kultúrou (večierkami, spevom, hudbou, organizovanou účasťou na vybraných divadelných predstaveniach, účasťou na kultúrnych podujatiach organizovaných civilnými /občianskymi/ spolkami).²⁹

Ako pomôcky výchovnej práce boli vojenským vychovávateľom odporúčané slovenské a nemecké knihy tvoriace knižničné fondy vojenských knižníc mužstva a dôstojníckych knižovní, časopisy Slovenské vojsko³⁰, Vojenský obzor, časopisy Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže, nemecké časopisy, slovenské a nemecké noviny, divadlo a film.

Oproti predchádzajúcim výcvikovým obdobiam sa rozšírilo využívanie rozhlasu ako prostriedku výchovnej práce. Okrem počúvania rozhlasu v rámci tzv. vojenských polhodiniek sa zaviedlo povinné počúvanie správ Slovenskej tlačovej kancelárie. Súčasne sa odporúčalo po-

---

²⁹Tamže.

³⁰Časopis Slovenské vojsko začal vychádzať od 1. 1. 1940 a ako prostriedok výchovnej práce zohral počas svojej štvorročnej existencie významnú úlohu. Redakcia zapájala do obsahovej tvorby časopisu najvyšších funkcionárov slovenskej armády, ako aj vtedajších najvyšších ústavných činiteľov Slovenskej republiky. No redaktori Slovenského vojska pri príprave obsahovej skladby armádneho časopisu uvítali doslova každého príslušníka vojska, ktorý prejavil primerané literárne sklony, resp. vlohy. Redakcia si uvedomovala, že vojenský život môže pravdivo a vecne ukázať čitateľom len ten, kto tento život bezprostredne prežíva a vníma. V roku 1943 – v rámci reorganizácie vojenskej tlače bol časopis napriek štvorročnej úspešnej činnosti zrušený a jeho úlohu prevzal nový časopis pod názvom Stráž vlasti, Stráž vlasti v obrazoch a Stráž vlasti – šport – bližšie NIŽNANSKÝ, J.: c. d., s. 15 – 17.

čúvanie nemeckých vojenských relácií ako jedinečného zdroja nových informácií. Spôsob, ako aj čas „riadeného“, resp. organizovaného počúvania rozhlasu mali upresniť velitelia útvarov, resp. rôt, podľa vlastného uváženia. Súčasne sa odporúčalo, aby vojenski vychovávatelia – velitelia, raz za čas v krátkosti pobesedovali s vojakmi na témy, s ktorými sa oboznámili počas vysielaní Slovenského rozhlasu.

V prípade, že v týchto reláciách odzneli skutočností vojakom neznáme, resp. ich chápaniu nezrozumiteľné, mali ich vojakom uspokojivo vysvetliť a ich chápaniu priblížiť. Vysielanie rozhlasu mali využiť aj na zvýšenie nacionálneho čítania a vojenskej hrdosti.

Velitelia kasární sa mali postarať aj o to, aby v čase mimo výcviku, t. j. ráno po budíčku až do odchodu do zamestnania, ďalej v čase popoludňajšej prestávky a vo večernom voľne hrala na chodbách, resp. dvore kasární reprodukováaná hudba. Mala byť vysielaná prostredníctvom ampliónov, a to buď priamo z rozhlasu alebo z platní, ktorých obsah zodpovedal duchu doby.

Za veľmi „vhodné“ sa považovali predovšetkým slovenské národné piesne a výbojné pochody, ktorými sa malo upevňovať národné povedomie slovenského obrancu vlasti. Velenie slovenskej armády touto premyslenou hudobnou projekciou hodlalo doceliť to: „...aby sa vojak cítil v kasárňach dobre, nemyslel stále na opustenie kasáreň vo voľnej chvíli a voľná chvíľa aby mu ubehla príjemne a veselo.“³¹

Okrem rozhlasu bola za dôležitý výchovný prostriedok považovaná tlač. Vojenski vychovávatelia mali vzbudiť u vojakov potrebu navštevovať vojenské zátišia, čítarne a knižnice, kde by sa so záujmom venovali čítaniu kníh, novin a časopisov. Doslova sa nariaďovalo: „Vojakovi je našim umožniť čítanie novin...“³² Ako sme už spomenuli, splniť stanovenú úlohu nebolo vôbec jednoduché, pretože časť príslušníkov mužstva bola negramotná a ďalšia nezanedbateľná časť v dostatočnej miere neovládala písanie a čítanie. Velenie armády neopomenulo túto nepriaznivú skutočnosť a z tohto dôvodu v smerniciach odporúčalo: „Nakoľko je čítanie pre nášeho (nášho) vojaka niekedy problémom už z tej príčiny, že nie je zbehlý v čítaní a potom to nie je jeho zvykom, je dobré, aby boli vojaci vedení k čítaniu novin nasledovným spôsobom: vojaci zbehlí v čítaní prečítajú o prestávke nejaký článok z novin a potom sa vec v krátkosti predebatuje za vysvetlenia dôstojníkom. Súčasne sa vojaci upozornia na isté články. Po dajakom čase určite potom k čítaniu (prítiahneme) vojaka menej zbehlejšieho v čítaní, prípadne, ktorý noviny nečíta z akýchkoľvek iných dôvodov tak, aby bol nútený vo voľnej chvíli si noviny čítať, aby získal zbehlosť v čítaní a nemusel sa hanbiť pred kamarátmi pre zlé čítanie.“³³

Armáda však čítaním tlačovín – predovšetkým novin a časopisov nesledovala len samotný proces vzdelávania svojich príslušníkov. Selektívnym výberom správ a článkov hodlala vojak vychovávať v duchu slovenských kresťanských tradícií a vtedajšej národno-socialistickej orientácie Slovenskej republiky. Vojak si mal ujasniť, že vernosťou štátu a jeho terajšiemu smerovaniu je budúcnosť Slovenska pevne zaručená.

Vojakovi malo byť zdôrazňované, že „verejnosť má o vojsko záujem, váži si ho a má ho rado“. Takto ladené články a rozhovory sa mali využívať na vypestovanie vojenskej hrdosti, slušného správania mimo službu a na povzbudzovanie úsilia vojakov zdokonaľiť sa po všetkých stránkach. Zároveň sa mala využívať ctižiadostivosť vojakov s poukázaním na to, že vojsko je elita národa, je jediným reprezentantom národa a národného charakteru v najužšom zmysle slova. Taktiež tu otvorene zaznela myšlienka zdokonaľovania a zjednocovania národa vo vojsku, kde už uniformita po stránke vonkajšej bola veľmi dobrým prostriedkom na zdokonaľovanie duchovnej uniformity. Jednoznačne sa požadovalo, že morálne a národné hodnoty

³¹VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945. spisy dôverné 1941, inv. č. 217, šk. 171, č. 52.684/Dôv.I/2.1941

³²Tamže.

³³Tamže.

jednotlivca sa musia stotožňovať s morálnymi snahami národného kolektívu, ktorého každý jednotlivec musí byť tým najdokonalejším členom.³⁴

V poradí tretím prostriedkom výchovnej práce bol rozhovor s vojakmi. Pri rozhovoroch, ktoré mali viesť velitelia so svojimi podriadenými doslova pri každej vhodnej príležitosti, mali odhaliť zmýšľanie vojakov a ich skutočný náhľad na súčasnú situáciu doma aj v zahraničí. Podľa toho mali vyberať aj témy rozhovorov. Mylné a duchu vtedajšieho národno-socialistického smeru neodpovedajúce názory mali citlivo a jemne korigovať.

Odporúčalo sa vyvracať predovšetkým demokratické a komunistické názory na vtedajšie dianie, a to aj žartovnou formou. Dôrazne sa upozorňovalo, aby velitelia prípadnými negatívnymi reakciami na názory svojich podriadených, vojakov neurazili, pretože názory sa dajú postupne rozumným spôsobom meniť! Počas rozhovorov mali velitelia – vojenský vychovávateľia povzbudzovať svojich podriadených k tomu, aby sa zdokonaľovali vo svojom občianskom povolaní a vzdelaní ako takom vôbec, pretože slovenský národ potrebuje vzdelaných roľníkov, remeselníkov, živnostníkov a pod.

Nenahradiťnú úlohu ako prostriedok výchovnej práce vo vojsku zohrávali prednášky, ktoré mali byť aktuálne, poučné a zábavné. Ako jednoznačne súčasťou prednášok sa odporúčali napríklad tieto: Slovenský národný socializmus, Slovensko-nemecké priateľstvo, Aké je dnešné postavenie Slovenska, Prečo bude porazené Anglicko (témy aktuálne), Príčiny pádu Svätoplukovej ríše, Boj slovenských dobrovoľníkov r. 1848 – 1949, Marcové boje r. 1939, Ťaženie proti Poľsku (historické), Putovanie po Slovensku (poučno-zábavné). Pri voľbe tém prednášok sa mali zábavným spôsobom rozširovať vedomosti vojakov z oblasti zemepisu, folkloristiky, lingvistiky, histórie...

Prednášky sa však zásadne nemali konať iba za bránami kasární. Pri prednáškovej činnosti mimo kasárenských múrov sa mali umne využívať napríklad historické miesta nerozlučne a nezmazateľne spojené s dejinami slovenského národa v rámci materskej posádky, resp. múzea.

Tematika niektorých prednášok sa mohla odvíjať aj od prevažujúceho zamestnaneckého profilu vojakov jednotky. Napríklad, ak bolo v príslušnej vojenskej jednotke percentuálne veľké zastúpenie roľníkov, velitelia mali zabezpečiť, aby sa prednášali témy súvisiace s moderným a rozumným roľníckym hospodárením. Takéto úzko odborne špecializované témy prednášok však nemali spracovávať velitelia, ale odborníci na konkrétnu oblasť hospodárskeho, kultúrneho alebo spoločenského života. Avšak aj v tomto prípade mala byť „reč“ prednášky zrozumiteľná a prístupná pre všetky vzdelanostné kategórie vojakov – príslušníkov konkrétnej vojenskej jednotky.

V smernici sa objasňoval aj konkrétny spôsob prednesu. Prednášajúci mal hovoriť presvedčivo a do svojho prejavu mal vložiť celú dušu. Predovšetkým ak išlo o tematiku venovanú upevňovaniu národného povedomia, poslucháči museli vidieť, že prednášajúci nehovorí len z povinnosti, ale že je pre vec, o ktorej zápalisto hovorí, ochotný priniesť aj obeť. Pri každej takejto prednáške bolo odporúčané: „...načim vyzdvihnúť vlastenectvo a pestovať kult hrdinu vojaka. Každý vojak musí cítiť túhu vykonať niečo hrdinného nie však k vôli osobnej sláve, ale pre národ.“³⁵

³⁴Poznámka: Ako zaujímavosť možno uviesť, že v Smerniciach pre výcvik a výchovu v roku 1940 – 1941 sa veliteľom odporúčalo, aby si každá jednotka (rota, batéria, eskadra) zvolila takú báseň, ktorá by sa stala jej heslom. Jej najlepšou časťou – úryvkom sa malo začínať každodenné zamestnanie. Prednes básne, resp. jej úryvku pred začiatkom výcviku mal byť vykonaný zborovo a obradne a stal by sa doslova akousi modlitbou jednotky. V tejto súvislosti bolo zdôrazňované, že báseň mala mať burcujúci, výbojný a národný charakter. Rovnako mali byť vybrané len také básne, v ktorých nezaznievala potreba pomoci zvonku. Slovenský obranca otčiny si mal uvedomiť, že sa musí spoliehať predovšetkým na seba samého, svojho neohrozeného ducha a svoje zbrane. Ako príklad bola uvádzaná báseň: „Na ochranu pokoja, hotoví sme do boja, za slobodu život dáme drahej otčine. My sme vlasti verná stráž, naše heslo: Národ náš. Kým Slovensko vojak bráni, nikdy nezahynie.“

³⁵VHA Tmava, f. MNO SR 1939 – 1945. spisy dôverné 1941, inv. č. 217, šk. 171, čís. 52.684/Dôv.I/2.1941.

Pri tejto výchovnej činnosti mali byť vyzdvihnuté a náležito popularizované „žiarivé“ príklady hrdinstva slovenských vojakov v boji proti Maďarom v marci 1939 a Poliakom v septembri 1939. Vojenský vychovávateľ nemali zabudnúť ani na statočnosť Slovákov prejavenu v rokoch 1. svetovej vojny, keď bojovali proti nepriateľovi „ruka v ruke s Nemcami“. Napokon mali byť umne využité aj nasledoviahodné príklady „sebažertvy“ a hrdinstva príslušníkov spriatelenej nemeckej armády v tejto vojne.

Ako prostriedok výchovnej práce v slovenskej armáde zohrávala osobitnú úlohu kultúrna činnosť. V rámci nej vojaci organizovali večierky, spevácke a hudobné krúžky. Podľa obsahu smerníc pre výcvik a výchovu v r. 1940 – 1941 musela každá jednotka (rota, batéria, eskadra) aspoň raz za dva mesiace usporiadať večierok, na ktorom vojaci jednotky prezentovali svoje schopnosti v umeleckom prednese, speve a kultivovanom humore. Tieto večierky mali mať čo najpestrejší program a mali ich pripravovať sami vojaci (mužstvo). Určení osvetoví dôstojníci im mali byť pri organizovaní večierkov iba nápomocní. Ako hostia sa na večierkoch zúčastňovali dôstojníci materskej jednotky a príslušníci iných jednotiek útvaru.

Vojenské večierky sa v tých časoch vždy začínali pochodovou piesňou. Odporúčanými piesňami, ktorými bolo vhodné otvoriť takýto večierok boli Pochod gen. Čatloša alebo Slováci, stojte na chotári. Úsilie vojakov vynaložené pri organizovaní večierka, ako aj samotnej prezentácii umeleckých schopností mali vojenský vychovávateľ – veliteľ a osvetoví dôstojníci náležito vyzdvihnúť, a tým dať mužstvu pozitívny impulz do ďalšej práce v oblasti kultúry.

Velenie slovenskej armády pozitívne hodnotilo aktivity aj v oblasti spevu a hudby. Spevácke a hudobné krúžky pôsobiace v dobe mimoslužobnom čase sa v slovenskej armáde organizovali na pestovanie a rozširovanie dobrej slovenskej národnej a pochodovej piesne. Podľa mienky velenia armády sa piesňou veľmi zvyšoval bojový duch vojska.³⁶

V tejto súvislosti sa jednoznačne nariadovalo veliteľom na všetkých stupňoch velenia, aby osobne zabezpečili odstránenie nešváru šarapatiaceho v tomto období v jednotkách slovenskej armády. Týmto rozšíreným nešvárom bol spev „nevhodných“ a pre slovenského vojaka často nedôstojných piesní. Velitelia mali s vojskom nacvičiť spev slovenských národných a pochodových piesní, ktoré by zodpovedali naturelu novej doby. Mal to byť však spev, a nie „rev“.

Podľa velenia armády mal spev na vojakov pozitívny výchovný účinok, pretože udržoval dobrú náladu a povzbudzoval chuť do práce. Spev vojska mimo kasárni (napr. cestou na útvarové cvičisko za mestom) bol aj akýmsi spojovacím ohnívkom medzi vojskom a civilnou verejnosťou, pretože vojenská jednotka sa prezentovala pred verejnosťou navonok. Z tohto dôvodu malo každému veliteľovi záležať na tom, aby kritika civilného sektoru vo veci spevu vojska bola vždy čo najpriaznivejšia. Tým sa dvíhal záujem civilu o armádu, rástli sympatie k nej a porozumenie pre jej ciele.

V tejto súvislosti bol vyzdvihnutý pozitívny vplyv piesní pochodujúcich vojakov na prizerajúcu sa občiansku mládež – budúcich obrancov vlasti, ktorá prostredníctvom týchto piesní akoby nadväzovala duševné puto so slovenskou armádou. Napríklad pozitívne sa hodnotil spevácky prejav príslušníkov trencianskej posádky počas nedeľných bohoslužieb.

³⁶V predpise Š-III-1 Mravná výchova vojska bola potreba pestovania spevu a hudby zdôvodnená nasledovným spôsobom: „Spev má po stránke výchovnej význam pre upevnenie vojenského ducha tým, že veľmi mocne pôsobí na cit; má byť prejavom čistej a radosnej nálady. Preto je nutné podporovať spev národných, vlasteneckých a hlavne vojenských pochodových piesní, a to vhodných tak po stránke hudobnej, ako aj textovej. Piesne s obsahom neviazaným a dvojzmyselným nie je možné tripieť. Piesne sa nacvičujú podľa sluchu vo voľných chvíľach. Obyčajne sa ich učia nováčikovia od starších vojakov, takže postačí, ak bola pieseň riadne zaspievaná. Podobný význam ako spev má pre výchovu vojakov taktiež hudba. Preto je potrebné pre tento účel využívať čo najviac systematizovaných hudobných čiat; u útvarov, ktoré ich nemajú, sa o hudbu starajú vojenské zátišia, avšak len v medziach predpísanej činnosti“ – bližšie VÚA-VHA AČR Praha, f. vojenských predpisov, Š-III-1 Mravná výchova vojska, MNO – Praha 1930, s. 18.

VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945. spisy dôverné 1941, inv. č. 217, šk. 171, čís. 52.684/Dôv.I/2.1941

Aktivita vojska na kultúrno-spoločenskom poli nezostávala „uzamknutá“ za bránami vojenských kasární. Vojaci sa aktívne zapájali do kultúrneho života vo svojich materských posádkach v rámci miestnych mužských odborov Hlinkovej mládeže, Slovenskej katolíckej mládeže a vo Zväze evanjelickej mládeže.

O tom, akú dôležitosť a význam pripisovalo velenie slovenskej armády cieľavedomej výchove vojska v duchu národných a kresťanských tradícií, svedčí aj to, že vo výcvikovom roku 1940 – 1941 – zimné obdobie, boli v slovenskej armáde vydané smernice pre osvetovú a telovýchovnú činnosť, aby sa skvalitnila a zjednotila osvetová a telovýchovná činnosť. Tieto armádne smernice boli rozpracované pre jednotlivé divízie (pešie), ako aj pre útvary vzdušných zbraní.

Smernica pre osvetovú a telovýchovnú činnosť útvaroch vzdušných zbraní, ktorá bola vydaná 27. decembra 1940, účel osvetovej činnosti zdôvodňovala takto: „Výsledky posledných vojenných zápasov jasne ukázali, že boj vyhráva predovšetkým človek a potom zbraň. Duch vojska je najlepšou a najobávanejšou zbraňou. Preto je povinnosťou veliteľov na všetkých stupňoch vypestovať vo vojakovi tie vlastnosti, ktoré pre boj nutne potrebuje: národné povedomie, odvahu, ukáznenosť (disciplinovanosť), oddanosť, kamarátstvo a vytrvalosť. Duši vojaka načím venovať pozornosť, aby sme z neho vychovali nekompromisného nacionalistu oddaného ideí štátnej samostatnosti a hotového obetovať sa za najsvätejšie ideály národa a štátu. Toto docielime sústavnou a premyslenou, cieľavedomou výchovou.“³⁷

Potreba telovýchovnej činnosti v rámci vojska bola logicky zdôvodňovaná: „...je dokázané, že telesná neobratnosť a nevytváňenosť zapríčiňuje v boji mnoho strát. Mimo toho vojak telesne nepripravený ťažko znáša útrapy boja, jeho vytrvalosť klesá a morálka upadá. Preto je načím telesnej výchove (príprave) venovať náležitú pozornosť. Prevádzajte ju dôsledne, systematicky, s náležitou prípravou teoretickou aj praktickou.“³⁸

V týchto odborných smerniciach dostal vojenský vychovávateľ – veliteľ, resp. telovýchovný či osvetový dôstojník ucelený postup na výkon osvetovej a telovýchovnej činnosti v rámci vojska. Vzhľadom na skutočnosť, že tá časť smernice pre osvetovú a telovýchovnú činnosť v útvaroch vzdušných zbraní, zaoberajúca sa realizáciou osvetovej činnosti, bola totožná so smernicou pre výcvik a výchovu v roku 1940 – 1941, nebudem sa jej ďalej venovať a svoju pozornosť upriamim na telovýchovnú činnosť.

V súvislosti s praktickou realizáciou telovýchovnej činnosti v útvaroch sa konštatovalo, že doterajší spôsob vykonávania telovýchovy vo vojsku bol nevyhovujúci, pretože tieto zamestnania boli „viac-menej hodinami odpočinku“ alebo „hodinami na uvoľnenie disciplíny“. Tento nevyhovujúci stav bol zapríčinený nedostatočnou teoretickou a praktickou prípravou vedúcich na konkrétne zamestnania. Keďže tí nepoznali metodické postupy, zostávali často bezradní a mužstvo si počas zamestnania robilo, čo chcelo. Z tohto dôvodu bolo nariadené, aby telovýchovní dôstojníci útvarov zabezpečili jednotné vykonávanie telovýchovy v rámci celého útvaru. Zrušili sa ranné polhodinky, takže ranný výcvik sa začal okamžite po malej rozcvičke. Telovýchove a športu sa venovalo jedno odpoľudňajšie zamestnanie a príslušníci roty cvičili za dozoru veliteľa jednotky. Na tomto praktickom zamestnaní sa zúčastňoval telovýchovný dôstojník útvaru, ktorý cvičenie podľa potrieb usmerňoval a zároveň vykonával priamy dozor.

V závislosti od konkrétneho ročného obdobia bola v smerniciach načrtnutá aj praktická telovýchovná činnosť príslušníkov útvaru. V letnom období, v ktorom bolo povolené kúpanie, mali velitelia pri telovýchovnej a športovej činnosti položiť dôraz na výcvik vojakov v plávaní, a to len pri prísnom dodržaní bezpečnostných zásad. V zimnom období, ak to umožnili snehové podmienky, sa mali všetci vojaci naučiť základom lyžovania.

³⁷VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945. spisy dôverné 1940, č. 167.853/VI.dôv.1940

³⁸Tamže.

Pri realizácii telovýchovnej a športovej činnosti sa neopomenula ani otázka zdokonaľovania talentovaných vojakov-športovcov v jednotlivých športových disciplínach. Takých vojakov – športových nadšencov mali telovýchovní dôstojníci útvarov podchytiť a ďalej odborne viesť.

V smernici sa doslova uvádzalo: „Umožnením zdokonaľovania sa v jednotlivých disciplínach sledujem tu cieľ, aby sa u útvarov vypestovali jedinci, ktorí by potom absolvovali preteky v jednotlivých disciplínach, a to jednak v rámci armády, jednak v pretekoch civilných telocvičných spolkov. Dbajte, aby sa u útvarov vypestoval káder dobrých pretekárov, ktorí by dôstojne reprezentovali armádu pred civilným obyvateľstvom a súčasne povzbudili ostatných vojakov ku zdokonaľovaniu sa.“³⁹

V tejto súvislosti je chvályhodné, že napriek zložitej etape histórie Slovenska velenie armády myslelo aj na budovanie tradícií jednotlivých útvarov slovenskej armády: „Aby v budúcnosti mohol byť sledovaný život slovenského vojaka od začiatku utvorenia sa samostatného štátu, najmä po stránke kultúrnej a telovýchovnej, založia útvary, kde ich ešte nemajú (.) fotografické albá (albumy). Na obrázkoch zachycujte scény zo života vojaka pri každej príležitosti, kultúrne a športové udalosti.“⁴⁰

Je paradoxné, že napriek uvedenému úsiliu našich predkov sa nám do dnešných čias dochovalo v štátnych archívoch a súkromných zbierkach žalostné torzo materiálov, ktoré plasticky dokumentujú každodenný život slovenského vojaka v rokoch 1939 – 1945.

VÝCHOVA SLOVENSKEHO VOJAKA V ZÁZEMÍ PO VSTUPE SLOVENSKEJ REPUBLIKY DO VOJNY PROTI ZSSR. (OD 2. POLOVICE ROKU 1941)

Výchova vojaka slovenskej armády v zázemí od druhej polovice roka 1941 bola jednoznačne poznačená aktívnou účasťou slovenskej armády v poľnom ťažení proti ZSSR. Z tohto dôvodu mala výchovná práca vo vojsku v zázemí smerovať k tomu, aby bol slovenský vojak ako dobrý národovec, presvedčený, vyspelý, neohrozený a hrdý obranca vlasti čo najlepšie pripravený do poľa. A to nielen po fyzickej stránke, ale aj po psychickej stránke.⁴¹

Slovenský vojak sa mal ako účastník poľného ťaženia proti ZSSR bezvýhradne stotožniť s politikou štátu, ktorý účasť slovenského vojaka vo vojne proti slovenskému Rusku označoval za jeho povinnosť voči štátu a kresťanstvu, za boj proti červenému bolševizmu, za oslobodenie Európy od večnej hrozby rozvratu, násilienstva a ponižovania ľudskej dôstojnosti...⁴²

Neprestajne sa mu zdôrazňovalo, že Slovenská republika nevedie vojnu proti bratskému slovenskému národu, ale iba proti nepriateľskému bolševickému režimu, na ochranu kresťanskej kultúry a morálky. Podľa vyhlásení dobovej propagandistickej tlače sa mal slovenský vojak stať spoločne s ostatnými vojakmi hitlerovskej koalície osloboditeľom zúboženého bratského slovenského národa, ktorý bol „zotročený pomocou niekoľkých falošných hesiel hrstkou židovských mamonárov a falošných prorokov“. Tento víťazne skončený boj mal priniesť konečné vykúpenie ruskému ľudu a následne ho zapojiť do systému novej Európy.

O tom, aká bola skutočná realita a akým spôsobom boli národy bývalého ZSSR nemeckou okupačnou správou zapojené do novej Európy, je dostatočne známe. O ich pomoci a zapojení „oslobodeného“ ruského obyvateľstva do systému novej Európy fungujúcej podľa predstáv ríškeho

³⁹Tamže.

⁴⁰Tamže.

⁴¹VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1941, inv. č. 217, šk. 171, č. 71.906/Dôv.1941

⁴²Armádny rozkaz z 24. júna 1941. In: Slovenské vojsko č. 13/1941. s. 203.

kancelára Adolfa Hitlera vypovedajú dostatočne jasne milióny obetí z radov civilného obyvateľstva. Je trpkou, bolestnou a neodškriepiteľnou pravdou, že na nezmyselných a neospravedliteľných násilienstvách páchaných na bezbrannom civilnom obyvateľstve sa svojou mierou podieľala aj časť príslušníkov slovenskej armády. Slovenský vojak počas nasadenia na východnom fronte neraz konal v rozpore nielen s obsahom záväzných vojenských predpisov, svetských zákonov, ale aj kresťanských zásad, ktoré mu mali byť ako príslušníkovi slovenskej armády sväté.⁴³

Slovenský obranca vlasti sa v tejto dobe plnej protirečení mal stotožniť s Desatorom slovenského vojaka:

1. Si vojakom, obrancom samostatného, slobodného slovenského štátu. Je najvyššou čťou a významenaním vo vojenskej rovnosťate slúžiť svojmu štátu a strážiť jeho územie a majetky.
2. Vo svojom národe i pred cudzinou stojíš ako príklad neohrozenosti národných práv a všeludskej spravodlivosti.
3. Bud' dobrým, hrdým a verným vojakom.
4. Miluj svoj vojenský stav plnením rozkazov svojich veliteľov a uznaj, že ich prísnosť v každom ohľade musí byť i tebou chápaná, lebo ide o poriadok a disciplínu.
5. Nikdy, ani na chvíľu nezabúdaj, že si vojakom. Každý si ťa ctí a váži. Očakáva sa od teba najlepšie vystupovanie a najčestnejšie výkony.
6. Čistota tela, odevu a prostredia, v ktorom sa pohybuješ, nech svedčí o tvojej dokonalosti a poriadkumilovnosti.
7. Usiluj sa vždy a všade, aby tvoj výkon bol vlastnou príčinlivosťou dokonalý a uznaj, že tvoja dobrá vôľa stať sa dokonalým vojakom odmení sa ti v mieri i na fronte stonásobne.
8. V tvojom kroku, v zdravení, pri jedle i pri rozhovore nech je vidieť, že si disciplinovaným mužom a že vzbudzuješ obdiv a úctu u každého, s kým sa stretneš.
9. Nepodceňuj a neohováraj. Zbav sa zlých vlastností, najmä ale lenivosti, pitia liekových nápojov. Bud' vždy striedmy a čistý i myslením.
10. Uvedom si, že národ sa na teba spolieha. Miluje ťa, cíti s tebou a verí ti. Svojou prísahou i sľubom vytváraš v národe dôveru a istotu. Si vzorom! Slúž a bojuj udatne, myslí stále na blaho a šťastie národa, miluj Boha a ver v krásnu budúcnosť svojej vlasti.⁴⁴

Ako však ukázala budúcnosť, Desatoro slovenského vojaka sa nepodarilo vniesť do praktického armádneho života.

V tomto období sa ešte vo väčšej miere ukázala nenahraditeľná úloha veliteľa ako charakterného a inteligentného muža, stále sa vzdelávajúceho vojenského odborníka, dobrého pedagóga a vychovávateľa.

Hoci druhá svetová vojna vypukla bezmála pred dvoma rokmi, až na krátky konflikt v marci 1939 a poľskú epizódu v septembri 1939 život slovenského vojaka nebol nejakým významnejším spôsobom ovplyvnený. No zapojením Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR sa situácia diametrálne zmenila a takpovediac do bodky sa naplnil obsah článku 2 služobného predpisu A-I-1.

Vojak v mierových časoch nepocíťoval až tak intenzívne potrebu odborne fundovaného veliteľa, pretože dobre organizovaný armádny mechanizmus s niekoľkonásobnou kontrolou, s dokonalou del'bou práce, s rôznym odstupňovaním zodpovednosti podľa stupňa vojenskej hierarchie, pracoval potichu a presne. V prípade, že niektoré z týchto koliesok v tomto náročnom armádnom mechanizme vypadlo, spomalilo svoj beh alebo sa zastavilo, okamžite ho nahradilo iné alebo jeho činnosť udržiavalo ďalšie, až bola príslušná porucha odstránená.

⁴³ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: Slovenské letectvo 1939 – 1945. 2. zväzok. MAGNET-PRESS – Bratislava 2000. s. 153.

⁴⁴MARKOVIČ, G.: Desatoro slovenského vojaka. In: Slovenské vojsko č. 13/1941, s. 204.

Takéto opatrenia však vo vojne neboli možné a veliteľ v modernom boji bol nositeľom víťazstva, ale aj porážky. Dôležitosť veci si od veliteľov na všetkých stupňoch velenia vyžadovala, aby výchove podriadených venovali ešte väčšiu starostlivosť ako doposiaľ.

V tomto duchu oslovil príslušníkov veliteľského zboru slovenskej armády svojím listom z 8. júla 1942 aj minister národnej obrany gen. F. Čatloš. V liste pod názvom „Nežiadúce javy vo vojsku – opatrenia k ich odstráneniu“ o. i. konštatoval: „...Každý veliteľ je osobne zodpovedný za výchovu svojich podriadených. Veliteľ, ktorý nevie svojich podriadených správne vychovávať, je neschopný veliteľ a podľa toho treba s ním postupovať. Velitelia každého stupňa musia sa vynasnažovať vyhl'adávať každú možnosť osobného styku so svojimi podriadenými, aby ich vychovávali. Podriadeným veliteľom musia nadriadení dávať stále smernice a návody, akým spôsobom majú títo ovplyvňovať ich jednotky a mužstvo.“⁴⁵ Osobitne zdôrazňoval: „Treba im osobne vstúpiť do neochvejného presvedčenia a viery v konečné víťazstvo Osi a toto presvedčenie zdravo odôvodňovať. ...Velitelia plukov, práporov a oddielov, rôt a čiat využijú každú príležitosť, napr. i prestávky pri výcviku, v škole, dlhé príležitosti v miestnostiach za nepriaznivého počasia a školia, vychovávajú svojich podriadených. ...Len najprísnejšia opatrnosť a najstarostlivejšie vedomie si terajšej zodpovednosti pred národom a dejinami pomôže prekonať i nášmu vojsku všetky úskalnia dnešných čias a pri železnej sebadisciplíne i pozornosti na svoje správanie sa zaručí vykonať jeho delikátne avšak hrdé i krásne poslanie. To je skúška pre každého veliteľa na celý jeho život a vysvedčením na honosný názov veliteľský.“⁴⁶

Minister národnej obrany a hlavný veliteľ vojska ukončil svoj list nasledovne: „Veliteľ nielen technikou, ale aj silou ducha, zápalu a nadšenia i optimistického nazerania na veci svojho povolania i svojich úloh, docieľuje potrebných úspechov. Veliteľ v časoch osobného i všeobecného rizika vyhráva len vtedy, keď verí neochvejne vo vec, pre ktorú pracuje a bojuje. Veliteľ musí prejavovať pred podriadenými vždy veselú myseľ, aj keď je pred príznakmi najhoršími. Tých však niet, ba dúfam, že u nás a okolo nás ani nebude a preto smelšie a bodrejšie kráčajme priamočiare k nášmu konečnému víťazstvu.“⁴⁷

Ako sme mohli vydedukovať z obsahu predchádzajúceho citátu, na východnom fronte sa od porážky hitlerovských vojsk pod Moskvou začala vyvíjať situácia v neprospech vojsk bojujúcich na strane Nemecka. Túto zmenu situácie veľmi citlivo a intenzívne vnímali slovenskí vojaci dlhodobo nasadení na fronte, ktorí boli svedkami zavádzania nového poriadku na okupovaných častiach ZSSR. Vidiac protirečenia medzi oficiálnou propagandou a skutočnou realitou veľká časť z nich sa nedokázala stotožniť so svojím poslaním na fronte. Pri návrate z frontu na Slovensko sa so získanými neblahými skúsenosťami a poznatkami podelili so svojimi kamarátmi v uniforme, ale aj v civile. Týmto svojím počínaním vnášali medzi vojakov pocit neistoty. Súčasne postupne vzrastala nechť vojakov voči nasadeniu do poľa. Velenie armády tento nepriaznivý stav poznalo a cieľným výchovným pôsobením ho hodlalo zvrátiť. Táto snaha sa napríklad odzrkadlila aj v Smerniciach pre výcvik a výchovu vojskových jednotiek vzdušných zbraní v rokoch 1942 – 1943, ktoré boli vydané 31. augusta 1942.

Vo všeobecnej časti týchto smerníc, v oblasti národnej, nábožensko-mravnej a politickej výchovy dôstojníkov, poddôstojníkov a vojska sa konštatovalo, že v komplexe ťažkých výcvikových a organizačných otázok, vyplývajúcich účasťou mnohých jednotiek na fronte a TOPL (teritoriálna obrana proti lietadlám), zabúda sa na koreň všetkých vojenských cností – na výchovu charakteru, a to ako po stránke národnej, nábožensko-mravnej, tak aj po stránke politickej. Ďalej sa konštatovalo: „...Keďže tu ide o chyby, ktoré spôsobili nám už v dejinách ohrozenia našej národnej existencie, nariaďujem čo najprísnejšie správanie sa v duchu horevedeného nar. (nariadenia) p. ministra, ale uvítam akúkoľvek veliteľskú iniciatívu, ktorá do-

⁴⁵VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. 82.751/Taj.I.1942

⁴⁶Tamže.

⁴⁷Tamže.

káže pozdvihnúť morálku jednotiek na stupeň, aby každá vojenská osoba bola nie len preniknutá národným a štátnym presvedčením, ale stala sa nositeľkou a šíriteľkou tohto presvedčenia. Od takto spracovaného vojaka môžeme očakávať: vzornú disciplínu, útočného, ale i keď treba aj vytrvalého ducha v obrane, zmysel pre úctu a oddanosť k predstaveným, zmysel pre šetrenie národného majetku a zmysel pre konanie povinností.“⁴⁸

Náročný teoretický a praktický výcvik podložený cieľavedomou výchovou počas celého výcvikového roku 1942/1943 mal zabezpečiť:

1. Utuženie disciplíny jednotlivca aj celku.
2. Prehĺbenie výcviku a výchovy vojaka tak, aby automaticky, hladko a presne vykonal každý úkon, ktorý bude potrebný pri skutočnom bojovom nasadení.
3. Po dosiahnutí dobrých výsledkov vo výcviku jednotlivca venovať zvýšenú pozornosť na postupne zrýchlenú harmonickú činnosť v celku.
4. Využiť skúsenosti frontových bojovníkov (najmä dôstojníkov a poddôstojníkov). Od nich po návrate z poľa do mierových posádok vyžadujte písomné relácie.
5. Nevyhľadávať prekážky na odôvodnenie nespĺnenia určitého programového bodu. Energeticky sa zasadiť za preklenutie každej prekážky, ktorá by vznikla pri plnení obsahu programu výcviku a výchovy.
6. Pri sledovaní osnovy výcviku a výchovy pamätať aj na možnosť skoršieho nasadenia jednotiek do poľa, než sa naplní program smerníc pre výcvik a výchovu.
7. Neustále mať na mysli vojenskú zásadu platnú pre veliteľov na každom stupni velenia: „Splnenie daného rozkazu vytrvale kontrolovať.“⁴⁹

Národná, náboženská, osvetová a telesná výchova ako neoddeliteľná a organická časť vojenskej služby mala aj v tomto období zabezpečiť, aby vojak vydržal napätie boja a prekonal slabosť, ktorú by v ňom prebudil pud sebazáchovy. Jeho duša mala byť zocelená citom pre povinnosť, obetavosťou, vlastenectvom a zmyslom pre česť. Toto všetko sa malo dosiahnuť mravnou a národnou výchovou vojaka.⁵⁰

Kvalita splnenia úloh stanovených v smerniciach pre výcvik a výchovu vo výcvikovom roku 1942 – 1943 bola nepriaznivo ovplyvnená udalosťami na bojiskách 2. svetovej vojny, a to predovšetkým fatálnou porážkou vojsk časti Osi pri Stalingrade. Napriek tomu, že táto porážka otriasla ľudáckym režimom, nepriniesla do slovenskej spoločnosti priamu kvalitatívnu zmenu. Avšak „stalingradský syndróm“ sa stal katalyzátorom príbúdajúcich prejavov krízy štátov fašistickej Osi.

O nespokojnosti s výsledkami výcviku a výchovy dosiahnutými v priebehu výcvikového roka 1942 – 1943 sa môžeme presvedčiť aj na základe oboznámenia sa s obsahom dokumentu MEMORANDUM k výcviku slovenskej armády v zázemí v zimnom období 1943 – 1944, ktorý vypracovali príslušníci Nemeckej vojenskej misie na Slovensku, aby napravili a dosiahli požadované kvalitatívne ukazovatele výcviku a výchovy príslušníkov slovenskej armády v tomto výcvikovom roku. Dokument bol určený slovenskému ministerstvu národnej obrany. V tomto tzv. Schlieperovom memorande z 11. augusta 1943 sa o. i. konštatovalo: „...že napriek všetkej námahe počas veľmi dlhej výcvikovej doby, totiž za skoro 9 mesiacov, t. j. od 1. 10. 42 do kon-

⁴⁸VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1942, inv. č. 334, šk. 279, č. 105.423/Dôv.1942

⁴⁹Tamže.

⁵⁰O tom, akú vážnosť pripisovali výchovnej práci vo vojsku politickí a vojenský reprezentanti vojnovaj Slovenskej republiky, jednoznačne hovorí aj skutočnosť, že v novom Brannom zákone vydanom 26. marca 1943 bola po prvýkrát v dejinách štátu venovaná výchove príslušníkov brannej moci samostatná časť. V § 31 Výchova príslušníkov brannej moci diel siedmy Branného zákona zákonodarca konštatoval toto: „1) Príslušníci brannej moci majú sa vychovávať v duchu kresťanskom a vlasteneckom, pričom má spolupôsobiť vojenská duchovná správa. 2) Nábožensko-mravnú výchovu príslušníkov brannej moci vykonávajú dôstojníci duchovnej správy.“ – bližšie Branný zákon z 26. marca 1943. In: Kalendár slovenského vojska 1944. MNO – Bratislava 1944. s. 93.

ca júna 1943, nemohlo byť dosiahnuté toho, čo sa vlastne musí žiadať. ...Dôvody sú všeobecne známe: nedostatok dôstojníkov a poddôstojníkov, chýbajúca skúsenosť a umenie cvičiť, oboje je podmienené použitím mnohých pravdepodobne najschopnejších veliteľov a nižších veliteľov v poli, nedostatok možností výcviku (cvičísk, strelníc, jazdiarní). Na zlepšení bolo a je pracované, a to odkomandovaním slovenských dôstojníkov a poddôstojníkov na kurzy do Nemecka, vyhodnotením doterajších skúseností, vybudovaním aktívneho a záložného dôstojníckeho zboru, opatreniami k zriadeniu aktívneho poddôstojníckeho zboru, prekladáním nemeckých predpisov a učebníc do slovenčiny.“

Gen. Schlieper vo svojom dokumente neopomenul ani potrebu výchovy a výcviku dôstojníckych aspirantov a aspirantov na záložných dôstojníkov. Doslova zdôrazňoval: „Cieľom výchovy akad. a ašp. (akademikov a aspirantov) má byť, aby mladí vojaci boli vychovávaní k osobnostiam slovenského nacionálneho zmýšľania, k odolnostiam proti všetkej nepriateľskej propagande, k jasnej spolupráci k spoj. nem. ríši a tým priznávaní myšlienky Novej Európy, celkom teda k vnútornému upevneniu povahy ako vojenskej veliteľskej osobnosti.“⁵¹

Napriek tejto nemeckej iniciatíve sa veleniu slovenskej armády vzhľadom na nepriaznivú situáciu na fronte nepodarilo pozdvihnúť skleslý duch armády a aplikovať dobre mienené rady šéfa Nemeckej vojenskej misie vo veciach výcviku a výchovy vojsk do praktického armádneho života.

Za posledný „klasický“ výcvikový rok v slovenskej armáde môžeme bez akýchkoľvek pochybností považovať rok 1943 – 1944, ktorý bol vo svojom záverečnom období násilne prerušený vypuknutím celonárodného povstania všetkých demokratických síl proti fašizmu a totalite. Tento výcvikový rok mal prebiehať v období od 1. 10. 1943 do 30. 9. 1944.⁵²

Na základe štúdia základného plánovacieho dokumentu pre plnenie úloh výcviku a výchovy v rámci vojskových jednotiek vzdušných zbraní v roku 1943 – 1944 možno konštatovať, že v dochovanom dobovom dokumente sa o problematike výchovnej práce venovala oproti predchádzajúcim rokom len nepatrná časť.

Vo všeobecnom nariadení smernice pre výcvik a výchovu vojskových jednotiek vzdušných zbraní v roku 1943 – 1944 sa k problematike výchovnej práce uvádzalo: „Pokiaľ sa týka národnej, náboženskej, osvetovej a telesnej výchovy, cvičení a hlásení (.) ostávajú v platnosti zásady smernice pre rok 1942/43 (čís. 73.516/Dôv.vel.1942).“⁵³

V súvislosti s kvalitatívne odlišnou situáciou na svetových bojiskách, predovšetkým na východnom fronte, ktorý sa nezadržateľne približoval k severovýchodným hraniciam Slovenskej republiky, je celkom pochopiteľné, že realizácia výchovnej práce v slovenskej armáde sa nevykonávala s takou oduševnenosťou ako v uplynulých rokoch. Do popredia sa dostávala ideová výchova v armáde, ktorá zatláčala do úzadia praktickú výchovu vojska a jednoznačne využívala prostriedky propagandy na formovanie osobnosti vojaka ako presvedčeného bojovníka proti komunizmu a ochrancu samostatného slovenského štátu.

Ideologická výchova dôstojníkov a mužstva, ktorej realizátormi boli velitelia jednotiek, mala za úlohu presvedčiť každého príslušníka slovenskej armády o bezpodmienečnej nevyhnut-

⁵¹VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1943, Sign. 24/15/125, vl. č. 1297/43 taj.1943.

⁵²Počas tohto posledného výcvikového roka sa realizovala aj reorganizácia slovenskej armády, z ktorej vzišla nová organizácia armády. Táto nová organizácia slovenskej armády, ktorá platila od 1. februára 1944, bola charakterizovaná väčšou pružnosťou, zodpovednosťou, zvýšenou prísnosťou, presnosťou a dôkladnosťou. Velenie slovenskej armády si od jej realizácie sľubovalo lepšie výsledky vo výcviku, v strážnej službe, v disciplíne a vo všeobecnom poriadku v zázemí a dopĺňovaní osôb a materiálu pre pole. Podľa nej boli vrcholné služobné orgány majúce v pôsobnosti výchovy vo vojsku zaradené do novej organizácie armády nasledovné: Referát telovýchovy spoločne so školami a výcvikom (I/2-3) bol súčasťou oddelenia gšt. (I/2) patriaceho pod MNO-štáb HVV. Vojenská propaganda spadala pod administratívnu značku I/5 taktiež pod MNO-štáb HVV. Katolícka a evanjelická duchovná správa pod administratívnym označením II/14, resp. II/15 boli zaradené pod MNO-VS – bližšie VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1944, č. 457.000/Dôv.II/4.1944

⁵³VHA Trnava, f. VVŠ, spisy dôverné 1943, č. 199/Dôv.1943. (vl. č. 44367/dôv.vel.1943)

nosti udržať samostatnú štátnosť Slovenskej republiky. Jej striktnou realizáciou sa mal viesť nezmieriteľný boj s cieľenou nepriateľskou a „šepkanou“ propagandou, ktorá šírením nesprávnych a tendenčných správ neprestajne podryvala morálku vojska a zároveň oslabovala jeho ducha. Od vykonávateľov tejto výchovy, t. j. od veliteľov sa jednoznačne očakávalo, že budú so svojimi podriadenými v úzkom a stálom styku, budú poznať ich zmysľanie a orientáciu, pretože „len vtedy môžu s úspechom na nich pôsobiť“.⁵⁴ V tejto súvislosti sa zdôrazňovalo: „Každý veliteľ musí so všetkými k dispozícii mu stojacimi prostriedkami u svojich podriadených docieľiť presvedčenie, že len v samostatnom Slovenskom štáte bude budúcnosť národa zabezpečená a že správy nepriateľskej a šuškanej propagandy sú len prostriedkom boja na podryvanie našej morálky. Veliteľ, ktorý tento výsledok nedocieli, nie je na mieste a bude nahradený iným, schopnejším.“⁵⁵

O skutočnosti, že táto ideová výchova v rámci vojska nenašla v plnej miere svojho adresáta, hovorí aj účasť, ako aj výsledky bojovej činnosti slovenských vojakov – príslušníkov 1. československej armády na Slovensku v bojoch počas Slovenského národného povstania.

ŠUMICHRAST, P.: ERZIEHUNGSARBEIT IN DER SLOWAKISCHEN ARMEE IM HINTERLAND
IN DEN JAHREN 1939 – 1944

Trotz geäußertem Bestreben und großer Begeisterung verfügten in den Anfangsphasen der Existenz der slowakischen Armee einige militärischen Einheiten über keine militärischen Winkel. Im Rahmen dieser Winkel sollten militärische Bibliotheken gegründet werden. Die militärische Führung gab sich mit der Situation nicht zufrieden, und verlangte, diesen Zustand in Einklang mit den militärischen Vorschriften und Verordnungen zu bringen. Die Entwicklung der Erziehungsarbeit in der Armee im Abrichtungsjahr 1940 hielt eine Direktive fest, in der eine qualitative Verschiebung bemerkbar war. Diese Abrichtungsdirektive schilderte den Erziehungsprozess viel detaillierter, dem militärischen Erzieher bot eine überlegte Methode zur Realisierung der festgesetzten Aufgaben.

Vom 1. Oktober 1940 bis 31. September 1941 kam es in der Erziehung slowakischen Soldaten zu Änderungen. Nach den Direktiven des Kommandos der 1. Division teilte sich die militärische Erziehung in militärische Abrichtung, moralische Erziehung und Körpererziehung auf. Nach der Direktive für Erziehung und Abrichtung aus den Jahren 1940 – 1941 sollten sich die Befehlshaber auf allen Führungsstufen, vor allem die Offiziere, durch ständige Aufklärungs- und Nationalerziehung, die einen Bestandteil der Erziehungsarbeit bilden sollten, ihre Autorität festigen und Achtung und Vertrauen ihrer Unterordneten gewinnen. Als Behelfe dienten Rundfunk, aktuelle Presse, Gespräche mit Soldaten, Vorlesungen und Kultur (Unterhaltungsabende, Singen, Musik, Theater, Kulturveranstaltungen organisiert durch verschiedene bürgerlichen Vereine).

Die Erziehung slowakischer Soldaten war seit der zweiten Hälfte des Jahres 1941 durch die aktive Teilnahme der slowakischen Armee an der Offensive gegen die Sowjetunion gebrandmarkt. Der slowakische Soldat wurde geführt, um als guter Patriot, überzeugter, fortschrittlicher, unbedrohter und stolzer Verteidiger seiner Heimat am bestmöglichen für den Kampf – nicht nur physisch, sondern auch psychisch – vorbereitet zu sein. Der slowakische Soldat als Teilnehmer des Feldzuges gegen die Sowjetunion sollte sich mit der Politik seines Staates völlig identifizieren. Der Staat bezeichnete seine Teilnahme an dem Krieg gegen slawisches Russland als Pflicht gegenüber dem Staat und Christentum, als Kampf gegen roten Bolschewismus und für Befreiung Europas von ewiger Drohung eines Zerfalles, Gewalttätigkeit und Erniedrigung der menschlichen Würde.

Es wurde ununterbrochen betont, dass die Slowakische Republik den Krieg nicht gegen das slawische Brudervolk, sondern gegen feindliches bolschewistisches Regime führt, um die christliche Kultur und Sittlichkeit zu schützen. Die National-, Religions-, Aufklärungs- und Körpererziehung als untrennbarer und organischer Bestandteil des Militärdienstes sollte auch in diesem Zeitabschnitt sichern, dass der Soldat die Spannung des Kampfes aushält und die Schwäche, die in ihm der Selbsterhaltungstrieb erweckte, überwindet. Seine Seele sollte mit Pflichtbewußtsein, Opferwilligkeit, Patriotismus und Sinn für Ehre gehärtet sein. Dieses Ziel sollte durch Moral- und Nationalerziehung der Soldaten erreicht werden. Das letzte Abrichtungsjahr der slowakischen Armee in 1943 – 1944 war in seiner Endphase durch den Ausbruch des slowakischen Nationalaufstandes gezwungen unterbrochen. Nach den erhaltenen schriftlichen Dokumenten wurde der Problematik der Erziehungsarbeit den Vorjahren gegenüber nur wenig Aufmerksamkeit geschenkt.

⁵⁴VHA Trnava, f. VVŠ, spisy dôverné 1944, šk. 10, vl. č. 471.307-I/5-Dôv.1944

⁵⁵Tamže.

PRÍLOHA 1 A

PROGRAM

PREDNÁŠOK Z MRAVNEJ, NÁRODNEJ A OSVETOVEJ VÝCHOVY NA UTORKY

Por. č.	N Á Z O V T É M Y
1.	Akým sa ukážeš vo vojenskej rovnošate.
2.	Na čo ťa zaväzuje vojenská služba.
3.	Si na vojne, ako chceš stráviť čas na vojne.
4.	Vieš, čo cnostná mladosť nesie tebe a národu osoh.
5.	Aký je tvoj pomer k národu.
6.	Povinnosti a práva občanov, Slovenská ústava.
7.	Pochopil si ideál najvyššej sebažertvy.
8.	O samovražde.
9.	O kamarátstve.
10.	Nevieš, že strata cti je ujmom cti národa.
11.	Úcta k predstaveným.
12.	Poslušnosť zákona /božieho a svetského/.
13.	Aký človek taká reč.
14.	Zrada a pykanie.
15.	Dezercia.
16.	Príležitosť robí človeka zbojníkom. /Krádež/.
17.	Alkohol nepriateľ disciplíny.
18.	Ochrana štátneho majetku.
19.	Kniha priateľ i nepriateľ človeka
20.	Divadlá a kiná.
21.	Rodina základom štátu.
22.	Zdravý jedinec a zdravý národ.
23.	Význam práce.
24.	Ver svojim radšej než cudzím.
25.	Nie každému duchu verte, ale skúšajte duchov.
26.	Zmysel života.
27.	Pobožnosť a spokojnosť.
28.	Trest, odplata za priestupok.
29.	Aký postoj máš zaujať k slovenskej štátnosti.
30.	Náboženstvo a vlastenectvo.
31.	Svetové prúdy myšlienkové.
32.	„Viera posilou života“.

Spracované podľa VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, inv. č. 109, šk. 97, č. 212.692/Dôv.3.odd.výcv. 1939

PROGRAM

PREDNÁŠOK Z MRAVNEJ, NÁRODNEJ A OSVETOVEJ VÝCHOVY NA ŠTVRTKY

POR.ČÍS.	V DOBE OD 15. 30 H – 16. 00 H	V DOBE OD 16. 00 H – 16. 30 H	V DOBE OD 16. 30 H – 17. 00 H
1.	VŠEOBECNE: Čo sú dejiny a čo sú dejiny Slovenska.	ZDRAVOVEDA: Hygiena tela.	Vojenský rozhlas
2.	Slovensko v praveku.	Ako píšeme listy, adresy, sprievodky, poukážky a pod.	Vojenský rozhlas
3.	ZEMEPIS: Horstvo Slovenska.	POČTY: Sčítavanie.	Vojenský rozhlas
4.	Sťahovanie Slovanov – príchod Slovanov.	NÁRODOHOSPODÁRSTVO: Pestovanie ovocných stromov.	Vojenský rozhlas
5.	ZEMEPIS: Rieky Slovenska.	ČÍTANIE: Noviny.	Vojenský rozhlas
6.	DEJINY: Knieža Pribina.	POČTY: Odčítavanie.	Vojenský rozhlas
7.	ZEMEPIS: Nerastné bohatstvo Slovenska.	NÁRODOHOSPODÁRSTVO: Včelárstvo.	Vojenský rozhlas
8.	DEJINY: Veľká Morava.	POČTY: Násobenie.	Vojenský rozhlas
9.	ZEMEPIS: Lesné bohatstvo Slovenska.	ZDRAVOVEDA: Čistota bytu	Vojenský rozhlas
10.	DEJINY: Pripojenie Slovenska k Uhorskému štátu.	NÁRODOHOSPODÁRSTVO: Obrábanie pôdy.	Vojenský rozhlas

PRÍLOHA I B

Pokračovanie

POR.ČÍS.	V DOBE OD 15. 30 H – 16. 00 H	V DOBE OD 16. 00 H – 16. 30 H	V DOBE OD 16. 30 H – 17. 00 H
11.	ZEMEPIS: Národnostné zloženie Slovenska.	POČTY Delenie.	Vojenský rozhlas
12.	DEJINY: Tatári na Slovensku.	ČÍTANIE: Beletria /Kukučín/.	Vojenský rozhlas
13.	ZEMEPIS: Mestá na Slovensku.	ZDRAVOVEDA: Najčastejšie choroby.	Vojenský rozhlas
14.	DEJINY: Nemecká kolonizácia na Slovensku.	POČTY: Úrokovanie.	Vojenský rozhlas
15.	ZEMEPIS: Priemysel na Slovensku.	NÁRODOHOSPODÁRSTVO: Domáce remeslá.	Vojenský rozhlas
16.	DEJINY: Vpád Turkov do Uhorska a jeho následky.	ČÍTANIE: Ukážky z básní.	Vojenský rozhlas
17.	ZEMEPIS: Slováci v cudzine	NÁRODOHOSPODÁRSTVO: Peňažníctvo.	Vojenský rozhlas
18.	DEJINY: Reformácia na Slovensku.	POČTY: Úmera.	Vojenský rozhlas
19.	ZEMEPIS: Naši susedia.	NÁRODOHOSPODÁRSTVO: Chov dobytka a hydiny.	Vojenský rozhlas
20.	DEJINY: Trnavská univerzita.	ZDRAVOVEDA: Nákazlivé choroby.	Vojenský rozhlas

POR.ČÍS.	V DOBE OD 15. 30 H – 16. 00 H	V DOBE OD 16. 00 H – 16. 30 H	V DOBE OD 16. 30 H – 17. 00 H
21.	ZEMEPIS: Podnebie Slovenska.	Ludová pieseň Slovenska.	Vojenský rozhlas
22.	DEJINY: Reformy Márie Terézie a Jozefa II.	POČTY: Zlomky.	Vojenský rozhlas
23.	DEJINY: Slovenské povstanie v roku 1848/49.	Spoločenská výchova.	Vojenský rozhlas
24.	ZEMEPIS: Folklór Slovenska.	Cudzinecký ruch.	Vojenský rozhlas
25.	DEJINY: Matica Slovenská.	Vznik spisovnej slovenčiny.	Vojenský rozhlas
26.	DEJINY: Maďarizácia.	NÁRODOHOSPODÁRSTVO: Družstevníctvo.	Vojenský rozhlas
27.	DEJINY: Svetová vojna – prevrat.	Ako si postavíš dom.	Vojenský rozhlas
28.	Boj za autonómiu Slovenska	Liehovárništvo – alkoholizmus.	Vojenský rozhlas
29.	DEJINY: Autonómia Slovenskej krajiny.	Jednota národa.	Vojenský rozhlas
30.	DEJINY: Slovenská republika.	Prospešnosť výcviku pre vojenský a civilný život.	Vojenský rozhlas